

Martinus Westerhout, (1705-1793)
Gereformeerd predikant
te Brouwershaven

Door

G.H. Leurdijk

EN

EEN PRAKTIKALE VERHANDELING
of een

Vertoog hoe een waar Christen zich diende te gedragen omtrent de SABBAT
Wat het al is dat hij op die dag te verrichten en te overdenken heeft.
Bijeen verzameld ten dienste zo voor zijn eigen gebruik, als ten nutte van al zijn mede
Christenen.

STICHTING DE GIHONBRON
MIDDELBURG
2020

Martinus Westerhout, gereformeerd predikant te Brouwershaven

Een Hollandse piëtist op Zeeuwse bodem

G.H. Leurdijk

Overgenomen uit: Jubileumuitgave Nadere Reformatie 1608-2008

De kerkhistoricus C. Huisman constateerde in 1983 dat het aantal piëtistische predikanten dat in de achttiende eeuw stichtelijke werken schreef niet veel groter dan twintig kan zijn geweest.² Volgens een voorlopig onderzoeksresultaat van F.A. van Lieburg uit 1989 is het kwantitatieve gehalte van de piëtistische schrijversproductie uit de eerste helft van dit tijdvak echter aanzienlijk hoger, maar wordt het gevolgd door een sterke daling in de tweede eeuwheft.³

Er kan wat dat betreft wellicht in een leemte worden voorzien. Een onbekende achttiende eeuwer kan immers plotseling opduiken als een piëtistische schrijver en een voorbeeldig predikant. Dit onderzoek wil een illustratie bieden van piëtistische beïnvloeding van de leescultuur in de tweede eeuwheft. In deze bijdrage gaat het over een onbekende dominee uit de achttiende eeuw: Martinus Westerhout (1705-1793) en zijn betekenis voor de geschiedenis van het gereformeerde Piëtisme. Behalve een zeer bescheiden lemma in het Biographisch Woordenboek van A.J. van der Aa is er weinig of niets afzonderlijk over Westerhout in de literatuur gepubliceerd.⁴

Gelet op de relatief korte tijd dat het piëtismeonderzoek is gefocust op de achttiende eeuw is het niet vreemd dat zijn levensbeschrijving, die een maand na zijn overlijden in de Boekzaal der geleerde wereld het licht zag, onopgemerkt is gebleven. De stof ervoor was trouwens ontleend aan autobiografische informatie van Westerhout zelf en dus uit de eerste hand; vandaar dat de titel luidde: "Levensbeschrijving van den wel eerw. Heer Martinus Westerhout, Getrokken uit zyn Wel Eerw. Aantekeningen."⁵

Aan de hand van archivalische en gedrukte bronnen waren wij in staat de levensloop van Martinus Westerhout te volgen, waarbij de "Levensbeschrijving" van de Boekzaal- schrijver een betrouwbare leidraad bleek.⁶

Er school in de persoon van Westerhout een merkwaardig verband tussen Nadere Reformatie en gereformeerd Piëtisme in Zeeland en in Holland.⁷ Gelet op het thema van deze bundel beperken wij ons dan ook tot zijn

1. Met dank aan de heren J. van den Akker, M.J. van Lieburg, C. Menses en H. Uil voor hun stimulerende rol bij de totstandkoming van dit artikel.

2 C. Huisman, *Neerlands Israël. Het natiebesef der traditioneel-gereformeerden in de achttiende eeuw*, Dordrecht 1983, 40 -41.

3. Cf.: F.A. van Lieburg, 'Piëtische lectuur in de zeventiende en achttiende eeuw', Documentatieblad

Nadere Reformatie 13 (1989), 73-87, hier 77-78.

4 A.J. van der Aa e.a., *Biographisch woordenboek der Nederlanden, bevattende levensbeschrijvingen van zoodanige personen, die zich op eenigerlei wijze in ons vaderland hebben vermaard gemaakt I-XII*, Haarlem 1852-1878, XII, 46.

5 *Maendelyke uittreksels, of de Boekzaal der geleerde werrelt*, Amsterdam 1715-1811, januari 1794, 82-86.

6 Deze levensbeschrijving wordt in het vervolg op naam van Boekzaalschrijver geciteerd als levensbeschrijving'.

7. Zie W.J. op 't Hof, 'De Nadere Reformatie in Zeeland : een eerste schets', in: A.

Wiggers e.a. (ed.), *Rond de kerk in Zeeland: derde verzameling bijdragen van de Vereniging voor Nederlandse Kerkgeschiedenis*, Delft 1991, 37-82; S.D. Post, Pieter Boddaert en Rutger Schutte: *Piëtistische dichters in de achttiende eeuw*, Houten 1995; F.A. van Lieburg, *Levens van vromen. Gereformeerd piëtisme in de achttiende eeuw*, Kampen 1991.

120

betekenis, waarbij zijn optreden als predikant van Brouwershaven op Schouwen-Duiveland (bakermat van de Nadere Reformatie!) wordt geplaatst in de bredere context van zijn leven. Daartoe bieden wij een overzicht van zijn levensloop en analyseren we zijn publicatie vanuit de pastorie van Brouwershaven en de doorwerking ervan in zijn latere schrijversproducten, om volgens levensgeschiedenis en schriftelijke erfenis tot een evenwichtige plaatsbepaling te komen.

1. Afkomst en opleiding

Martinus Westerhout werd geboren op 29 januari 1705, 8 te Rotterdam. Zijn ouders waren de zilversmid Martinus Westerhout (-1755)⁹ en Cornelia Reyndertz. (ov. voor 1755). Het bedrijf van Westerhout senior was zo welvarend dat hij ging rentenieren.¹⁰ Het gezin telde vijf kinderen: drie meisjes en twee jongens.¹¹ Het jongere broertje van Martinus is waarschijnlijk al spoedig na de geboorte overleden. Martinus dankt God veelbetekenend voor zijn afkomst.¹²

Dat gy my niet hebt laten geboren worden van arme Ouders, en my niet in diepe armoede myn leven hebt laten doorbrengen. Dat gy my niet hebt laten geboren worden van zulke Ouders, die my losbandig opgebracht hebben, maer van Ouders die my al vroeg hebben laten onderwyzen in de eerste beginzelen van de waerheden.¹³

Op instigatie van zijn ouders werd hij voorbereid op het predikambt. Daartoe ging hij op 14 jarige leeftijd naar de beroemde Erasmiaanse School in zijn vaderstad. Na vijfjaar ontving hij onderwijs in de Hebreeuwse taal van de Rotterdamse predikant en hoogleraar Johannes Texelius (1637-1726). In verband met Martinus' academische studie verhuisde het gezin Westerhout vervolgens naar Leiden. De Boekzaalschrijver vermeldt speciaal dat dit "onder hun opzicht" plaats vond. In 1724 werd hij ingeschreven in het

⁸ Hij werd gedoopt op 1 februari 1706. Het ouderlijk huis lag op de hoek van de Lampsteeg. Gemeentearchief Rotterdam, DTB Rotterdam inv. 1. Voor de in dit artikel opgegeven geboorte- en overlijdensdata van predikanten is gebruikt: F.A. van Lieburg, *Repertorium van Nederlandse hervormde predikanten tot 1816*, 1-2, Dordrecht 1996. Het vermelde jaar van Westerhouts overlijden is i.p.v. 1792: 1793 (zie deel 1 pag. 277).

⁹ Martinus Westerhout werd als weduwnaar van Cornelia Rijnderse begraven op 6 maart 1755 in een eigen graf in de Franse Kerk, nalatende vier meerderjarige kinderen. DTB Rotterdam

¹⁰ Gemeentearchief Rotterdam, Oud Notarieel Archief Rotterdam inv. 2628 nr. 38 (p. 213, 15 april 1730). Zijn vader wordt in de periode 1711-1721 diverse keren vermeld als zilversmid. ONA Rotterdam 2098, 105;1590, 585; 1798, 939; 1876, 782-812. In het testament van Westerhout jr. wordt veelvuldig melding gemaakt van zilverwerk, zoals bijvoorbeeld nagelaten zilveren speelgoed, dat wellicht uit zijn eigen jeugd dateerde. ONA 3067-11 (27 januari 1790).

¹¹ Anna Margrieta (doop 30 juni 1693-na 1758) trouwde te Rotterdam d d. 24 maart

1722 met Pieter Slijp (doop 19 oktober 1698-begraven 1758), Geertruijd (28 juli 1695-begraven 19 januari 1784), Bernardus (doop 14 november 1700), Johanna (doop 30 juli 1713 begraven 27 januari 1742). Martinus en Geertruijd traden op als getuigen bij de doop van een kind Cornelia (20 juli 1734) van Pieter Slijp en Anna Margrieta Westerhout.

12 Het welstandsniveau is aantoonbaar naar hun begraafgegevens in de Rotterdamse grafboeken. Zij werden allen in eigen graven begraven, evenals trouwens de aangehuwde familie Slijp-Kruijskerk, schoonouders van Anna Margriet Westerhout. Johannes Slijp en Jacoba Kruijskerk werden respectievelijk op 2 maart 1744 en 3 december 1745 begraven in een eigen grafkelder in de Grote Kerk.

13 M. Westerhout, Een verhoog van veele zaaken, die ik biddende van God begeeren en daar alle ware vromen, met mij na te staan hebben. Ten dienste en gebruik zoo voor myn zelfs, als voor myne mede Vromen, Rotterdam 1789, 2.

121

album studiosorum van de Leidse universiteit als student in de godgeleerdheid.¹⁴ Zijn wetenschappelijke vorming ontving hij gedurende vier jaar bij de Hebraïcus Carolus Schaaf (1646-1729), de historicus Petrus Burman (1668-1741) en de dogmatici Johannes

Marck (1656-1731) en Johannes Wesselius (1671-1745).¹⁵ De vermelding is gebaseerd op Westerhouts eigen woorden: het waren ongetwijfeld niet zijn enige maar mogelijk wel zijn favoriete docenten. Voor het vervolg is interessant dat Burman in deze tijd woonachtig was aan de Langebrug naast de woning van de weduwe Van der Groe en haar twee zonen Theodorus en Simon,¹⁶ die evenals Martinus theologie studeerden en van wie de eerste een leidinggevende rol zou vervullen in theologenland. Op 22 juli 1728 werd Martinus door de classis Woerden en Overrijnland praeparatoir geëxamineerd en het resultaat was bevredigend zodat hij beroepbaar werd gesteld.¹⁷

2. Predikant te Bodegraven

Westerhout ontving op 7 december een beroep naar Bodegraven en hij nam het aan.¹⁸ Op 10 april 1729 werd hij in het ambt ingezegend door professor Wesselius met een preek over Lucas 14:23, terwijl de hoogleraar A Marck naast anderen aan de handoplegging deel nam, hetgeen als een bijzondere eer gold." Westerhout kwam met deze leermeesters in Voetiaanse denkrichting overeen. Hij deed dezelfde dag intree met

¹⁴ Album Studiosorum academiae Lugduno Batavae MDLXXV-MCCCLXXV, 's-Gravenhage 1875, 3 april 1724.

¹⁵ 'Levensbeschrijving'. Gelijktijdig doceerden Taco Hajo van den Honert en Franciscus Fabricius. Deze worden echter niet vermeld.

¹⁶ Cf. F.A. van Lieburg, 'Een letterschat voor vromen', in: Fred van Lieburg en John Exalto (ed.), Neerlands laatste ziener. Leven, werk en invloed van Theodorus van der Groe (1705-1784), Rotterdam 2007, 9-40, hier 11; Album Studiosorum academiae Lugduno Batavae. Westerhout werd ingeschreven op 3 april 1724 en Van der Groe op 2 augustus 1724.

¹⁷ Examinator was Jacob Love, predikant te Nieuwveen; zie levensbeschrijving'.

¹⁸ Het peremptoir examen werd afgenomen door ds. Gerardus Carnier uit Waddinxveen. levensbeschrijving': Boekzaal, maart 1729.

¹⁹ G. Hamoen, 400 jaar Hervormde Gemeente Bodegraven 1594-1994, Woerden 1994, 25-26. In Bodegraven volgde hij op Franciscus van Bremen (1696-1728) en

werd hij zelf opgevolgd door Claudius Box (1742-1754).

20 Volgens Westerhout is "het vierde gebod in het wezen der zaek, zoo wel zedelyk, als de andere geboden van de Wet, en van een altoosdurende verbindende kracht". M. Westerhout, Een verhoog van zeer veel zaken, dewelken hunne betrekkinge hebben tot eene Zelfs-examinatie. Te weten Met welke zaken een Christen zich veel behoorden bezig te houden, en zich zelf af te vragen: op dat hy gerake tot eene ware zelfskennisse: Te gelyk In overweging nemende of hy ook behoort tot dezulken die de ware bekeering e zyn deelachtig geworden; dan wel of hy behoort tot dezulken die dezelve nog komen te missen. Byeen vergaderd ten nutte van allen en een iegelyken welken lust heeft om met zich zelf getrouw te handelen, Rotterdam 1789, z.p. Westerhout nam een voorbeeld aan G. Voetius en à Marck bij zyn waardering van de functie van het orgel in de eredienst. M. Westerhout, Bundel van gepaste verzen, voor een christen, om te zingen uit de psalmen Davids, bestaande in smeekingen, betrachtungen en overdenkingen, voorafgegaan van eenige aanmerkingen, omtrent den waren aart en het rechte gebruik der psalmen, opgesteld ten nutte voor alle ware christenen, z.p. 1792, 17. Regelmatig verwijst hij naar Gerigtshandeling en Van den Alderhoogsten Godt van de vooraanstaande Voetiaan Jacobus Fruytier. Zie M. Westerhout, Bestiering van des Heeren kinderen, op den weg van kruis en veelerlei Beproevingen, om hunne Reize door deze groote en vreesselyke Woestyne recht onderworpen, gemoedigt en vrolyk voort te zetten. Voor af gaet eene uitgebreide voorreden, in welke, by geduurige afwisseling, zoo het droevige als zeer heuchelyke Lot van Gods Kerke, in, en door alle tyden, van het begin der Waereld tot nu toe, in eenige Aanmerkenswaardige byzonderheden schetswyze ten toone gespreid word. Als mede Op welke gronden elk begenadigde volzeker vertrouwen kan, en mag, dat Godt zyn Kerke in het algemeen, en elk waar Lit deszelfs in het bijzonder, nimmer begeeven noch verlaaten zal, Rotterdam 1767, Voorreden, "*5 vo. en passim.

122

een preek over de profetische roeping van Jeremia naar Jer. 1:6-9.21

Na zes jaren de pastorie te hebben bewoond als vrijgezel trouwde Westerhout op 1 mei 1735 met Maria van der Heijden (overl. 19-1-1755 22), "een verstandige, liefdragende en godvreezende Huisvrouw". Hun huwelijk werd bevestigd door zyn zwager ds. Georgius Sohnius (1702-1740), predikant te Zevenhuizen.²³ Twee dochters en een zoon werden uit dit huwelijk geboren, maar overleden spoedig na de bevalling.²⁴ De kinderzegen heeft hij voorzover bekend nauwelijks ervaren. In 1782 noemt hij zich "kinderloos, en myn geslacht al haast geheel (...) uitgestorven".²⁵

Als welgesteld burger investeerde de dominee van Bodegraven in onroerend goed enerzijds, anderzijds in goede doelen zowel in breder verband als in eigen gemeente.²⁶ Westerhout werkte 12 jaren in deze aanzienlijke gemeente, en zoals we zullen merken was dat van beslissende betekenis voor het gehalte van zyn pastorale zienswijze.

2.1. Bekering van de dominee

De Boekzaalschrijver bericht naar aanleiding van Westerhouts schriftelijke nalatenschap dat hij in deze gemeente zyn bekeering beleefde:

...terwyl het der eeuwige Ontferming behaagde, hem aldaar overtebrengen in den staat der Genade, daar hy op den 23 December 1731 zich vrywillig, onbepaald en voor altoos overgaf, om ten dienste van den drieëenigen God te leven, en met hem kwam in een Verbond, gelyk dan ook zyne getrouwe Verbonds-God van hem zyne

goedertierenheid niet heeft doen wyken...

Voortaan zou het leven van Westerhout een piëtistische inslag hebben. Hij schrijft erover:

21 'Levensbeschrijving'; Boekzaal dec. 1728, febr., maart, april 1729. De Boekzaal vermeldt als intree- tekst: Jeremia 1:5-9

22 Gemeentearchief Schouwen-Duiveland, Zierikzee, Oud Notarieel Archief, inv. 4417. Op 2 april 1743 is hun testament op de langstlevende verleden voor notaris Jacobus de Roij te Rotterdam. ONA Rotterdam 2635, 712-724.

23 Nationaal Archief, collectie fotokopieën DTB Zuid-Holland, DTB Bodegraven inv. 7, 51. De hoogte van de impost op het trouwen was bovengemiddeld: f 15,-. NA, Gaarder Bodegraven 2, 96. Sohnius zelf was in 1734 als weduwnaar getrouwd met de inwonende zuster van Martinus Westerhout: Geertruijd. Ook zij betaalde bij dit huwelijk aan de belastinggaarder f 15,-. DTB Bodegraven 7, 48, Gaarder Bodegraven 2, 90. Over Sohnius: H. Bots e.a., Noordbrabantse studenten 1550-1750, Tilburg 1979, 655; F.A. van Lieburg, Eswijlerianen in Holland, 1734-1743. Kerk en kerkvolk in strijd over de Zielseen zame meditatiën van Jan Willemsz. Eswijler (circa 1633-1719), Kampen 1989, 41, 144.

24 Een dochter Cornelia, gedoopt 1 juli 1736, overleed binnen drie weken. DTB Bodegraven 2, 100, 19 juli 1736 Gaarder Bodegraven 2, ongepagineerd. De begraafimpost: f 15,-. In hetzelfde en volgende jaar werd een doodgeboren kind aangegeven. Beiden Pro Deo. Gaarder Bodegraven 27 juni 1736, 16 november 1737.

25 Westerhout, Verzameling van veele bijzonderheden, nuttig en noodig om door Nederlands jeugt gekent en betragt te worden, Rotterdam 1782, voorreden,

26 Op de Zuidzijderpolder bij Bodegraven bezat hij 3/4 deel van een aantal percelen grond, waartoe het resterende deel toebehoorde aan ds. Wilhelmus van Oudheusden, predikant te Zegveld. Laatste eigendomsbrieven van 7 maart 1741. Koopsom 1200 gulden. Tevens Schuldbrief van voorgaande koop, groot 800 gulden. Geroijeerd 9 april 1766. Groene hart archieven, Oud Rechterlijk Archief Zwammerdam inv. 28, 27-06-1757 folio 232v vervolg: 233v. En hij was bovendien mededeelzaam. In 1732 hield hij zeven preken voor de noodleidende kerk van Pennsylvania. De hele opbrengst voor dit goede doel, zestig gulden, schonk Westerhout "Uyt liefde voor Pennsylvania". Op eigen kosten gaf hij er in 1737 een instructie voor Bijbellezing uit als present voor de eigen gemeenteleden. Hamoen, Hervormde Gemeente Bodegraven, 25-26; Westerhout, Verzameling van veele bijzonderheden, voorreden, IV.

123

Dat ik voor my zelfs niet eer heb kunnen of willen gelooven, dat ik uit den dood in het leven ware overgegaen, dat ik Godt tot myn verzoent Godt gekregen hebbe, dat ik een waer kind van Godt geworden ben, en een Erfgenaem des eeuwigen levens, ofschoon ik van dezen en genen, voor eenen Vromen, voor eenen bekeerden gerekent wierd, zulks niet wilde of konde aennemen, voor dat den H. Geest my zulks bekend maekte, dat ik een bezitter van 't genadewerk geworden ware, en my zelfs deed gelooven, dat ik deel aen Jesus en zyne heilverdiensten gekregen hadde, dit niet eer hebbe kunnen aennemen, voor dat ik klare bewyzen voor myn gemoed hadde ontfangen, dat ik deel aen Jesus verdiensten ontfangen hadde; voor dat ik de uitwerkingen van de vergevinge myner zonden aen myn gemoed gewaer geworden was, te weten de vrede met myn gemoed; gewaer wierd dat ik den vryen toegang tot den genadetroon gekregen hadde, de geestelyke blydschap in God ondervond aen myn hart, en voor dat ik blyken hadde, dat het beeld van God in my hersteld ware ...27

2.2. In beweging om Eswijler

Deze grondhouding manifesteerde zich in de relatiesfeer. Wester hout kende dan ook in eigen kring piëtistische geestverwanten. Vermeldenswaard is in dit verband zijn samenwerking met Theodorus van der Groe (1705-1784), zijn vroegere studiegenoot,²⁸ nu een collega die eveneens als predikant een bekering had beleefd.²⁹ Zij waren aan de academie jaargenoten geweest en in deze periode kruisten zich hun wegen opnieuw.

Beiden bleken in hun hoge bezoekfrequentie van de classisvergaderingen actief betrokken bij wel en wee in de classis Woerden. Ook de zwager van Westerhout, ds. Georgius Sohnius die met zijn zuster Geertruid Westerhout (1695-1784 30) was getrouwd en met wie Westerhout familiair contact onderhield,³¹ deelde hun sympathiën voor een op de praktijk gericht verstaan van de gereformeerde leer.³³ Sohnius stond voor een geloofsleven dat raakte aan dat van Van der Groe en Westerhout:

Mijn enige grondt is de gerechtigheit van Christus, die my van de zyde Godts geschonken is, en die ik aan myne zyde door 't geloove hebbe aangenomen, en daar de Heere my een en andermaal van verzekert heeft.³³

²⁷ Westerhout, Een verhoog van veele zaaken, 57-58. Voor een contemporaine ontwikkeling in de parallelle ondervindingen van de predikant van Ouderkerk aan den IJssel: F.A. van Lieburg, 'De bekering van een dominee. Ds. Georgius Alexander Lentfrinck (1701-1779)', DNR 20 (1996), 121-136.

²⁸ Zij behoorden weliswaar tot twee onderscheiden ringen maar woonden beiden frequent de reguliere classisvergaderingen bij. Vanaf 14 september 1734 tot 21 juni 1735 waren beiden kerkvisitator in de classis Woerden. In 1735 werden zij gecommiteerd naar de synode van Zuid-Holland. Nationaal Archief, Archief van de classis Woerden en Overrijnland (3.18.68), inv.nr. 12, classicale acta 1729-1758, 19 april 1735, 21 juni 1735.

²⁹ Van Lieburg, 'Een letterschat voor vromen', 14.

³⁰ DTB Rotterdam inv. 1. Zij werd gedoopt op 28 juli 1695 en op 19 januari 1784 begraven in de Franse kerk. Geertruid Westerhout was er woonachtig aan de Nieuwe Haven.

³¹ De necrologie van Sohnius maakt melding van familiale omgang tussen Westerhout en Sohnius. Sohnius was enkele dagen voor zijn dood in november 1740 nog op bezoek geweest bij zijn zwager Westerhout. Boekzaal, Amsterdam 1741, 207-212.

³² Veelzeggend is de notitie dat Sohnius in verband met de discussie over de Zielseenzone meditatieën van J. Eswijler zijn bezwaar tegen de gewraakte dwalingen als antinomianisme, Hattemisme en Spinozisme los wilde zien van de inhoud van het boekje. In het verlengde van dit standpunt ligt tevens zijn afwijzing van censurering van de verdedigers. Van Lieburg, Eswijlerianen, 53, 99.

³³ Aldus geciteerd in de necrologie. Boekzaal, 211-212. De Boekzaalschrijver rapporteert tevens n.a.v. het sterfbed van Sohnius zijn geloofs zekerheid, persoonlijk getuigenis en het feit dat hij zijn bezoekers "zeer getrouw na haar staat en toestand behandelde, hij betuigde veel inzien te hebben in de nare toestandt van Landt en Kerk, dikwils uitroepende, ik ga henen op die Waarheden, die ik ulieden verkondigt hebben ..."

124

Met dat al bevond Westerhout zich in een relatiesfeer met geestverwanten. Van der Groe en Sohnius namen het in de jaren 1739-1740 op voor de heiligingsleer van de wees- huisvader Jan Willemszoon Eswijler (ca. 1633-ca. 1719) tegenover een sterke kerkelijke oppositie die antinomiaanse, Hattemistische en zelfs Spinozistische dwalingen ontwaarde. Maar het ging om de doorleving van wet en evangelie, waarbij aan de menselijke inbreng in vergelijking met het werk van de Heilige Geest geen enkele waarde werd gehecht. Dit alles herinnerde Westerhout aan zijn vaderstad Rotterdam, waar deze controverse haar bakermat vond. Toch is het voor alle duidelijkheid moeilijk vast te stellen in hoeverre hij in dit stadium Eswijlers betekenis onderkende; hij kwam er althans niet openlijk voor uit. Maar niet zonder betekenis is dat op het moment dat de classis zich uitsprak tegen de Zielseenzame meditatieën Van der Groe zich als scriba distantieerde en Westerhout zich absent had gemeld!³⁴ Men kan dit in de context van hun levensloop paralleliseren als respectievelijk een verbale en nonverbale distantie. Nadat Sohnius eind 1740 omstreeks het einde van de Eswijlercontroverse was overleden leidde Van der Groe als consulent op Nieuwjaarsdag 1741 een herdenkingsdienst voor deze zwager van Westerhout.³⁵

Geertruid Westerhout hertrouwde na een periode van 10 jaar als weduwe met niemand minder dan met één der hoofdvertegenwoordigers van de Eswijlerianen: de Rotterdamse bewerker en verdediger van de Zielseenzame meditatieën Jacobus Boutkan (1687-1759)!³⁶ Dit alles liet in Westerhouts pennenvruchten sporen na. Dankzij een openhartige belijdenis van Westerhout kan op deze plaats melding worden gemaakt van de betekenis dat het punt in kwestie had voor zijn geestelijke leven; het zijn woorden uit zijn laatste levensjaren:

Dat de Wet voor my geworden is, eenen tuchtmeester tot Christus, die my naer Jesus heeft leeren vluchten, als de ware Vrystad, om van den vloek der Wet verlost te worden: dat ik door het geloove Jesus Borgerechtigheid aengegrepen hebbe, myne zondenschulden geloovig hebbe laten nedervallen, op Jesus als 't Lam Gods. Jes. XXVII vs. 4, 5 en dat

34 De vergaderde leden van de classis Woerden veroordeelden vrijwel unaniem, met uitzondering van slechts één lid, Eswijlers Zielseenzame meditatieën. Acta Classis Woerden, 23 juni 1739. Behalve Westerhout hadden zich nog slechts twee medeleden van de classis absent gemeld. In de naburige classis Leiden en Nederrijnland onthield A. Comrie zich van deelname in de bespreking, d.d. 29 juni 1739. Zijn standpunt blijkt o.a. uit een afwijzing van het tegenstandpunt tegen Eswijler, als opgekomen "uit de gronden van Pelagius". Evenals Sohnius wees Comrie de kwalificatie van Eswijlers visie met Hattemisme en Spinozisme af. Comrie, die naar aanleiding van de approbatie van zijn ABC des Geloofs, de scepsis van de classis Leiden om "eenige harde uitdrukkingen" had ervaren, hoewel niet "tegen de orthodoxie", werd in deze periode aangeslagen voor boeten wegens absentmeldingen voor classis-vergaderingen. Zie A. Comrie, N. Holtius, Examen van het ontwerp van tolerantie, om de leere in de Dordrechtse synode anno 1619. vastgesteld met de veroordeelde leere der remonstranten te verenigen / voorgesteld in eenige samenspraken, door een genootschap van voorstanders der Nederlandse formulieren van eenigheid geschreven, tot versterking van de liefhebbers der waarheit, I-X, Amsterdam 1753-1759, X, voorrede XXX-XXXI. Cf. , 'Theodorus van der Groe als polemist voor reformatorische geloofsbeleving', DNR 9 (1985), 1-19; 12-13; , 'Valider Groe en zijn tijdgenoten. Een reconstructie naar aanleiding van de samenspraken van Jacobus van

Houte (1759)', DNR 31 (2007), 97-111, hier 106-107; Nationaal Archief, Archief van de classis Leiden en Nederrijnland (3.18.64.01), Classicale acta [inv.nr.](#) 11 (1728-1741), 18 maart 1739, 29 juni 1739.

35 Van Lieburg, Eswijlerianen, 144.

36 Van Lieburg, Eswijlerianen, 41. Westerhout maakt in zijn testament melding van een portret van "zijne zuster Boutkan", met wie vermoedelijk Geertruijd Westerhout werd bedoeld, die immers met Jacobus Boutkan was gehuwd. Testament van Martinus Westerhout d.d. 27 januari 1790. ONA Rotterdam inv. 3067.

125

ik hebbe leeren schuilen agter het borstwapen van Jesus Borggerechtigheid, en niet op myne goede gestalte, en dat Jesus gerechtigheid by my geworden is, alleen de grond van myne vrymoedigheid by God, en niet myne heiligheid. Phil.11:12,14. 37

Westerhout heeft de discussies rond de kwestie Eswijler op eigen wijze verwerkt. Behalve met Van der Groe, Boutkan en Sohnius kwam hij in het Rijnland in aanraking met de Eswijleriaanse sympathieën van Alexander Comrie (1706-1774)³⁸ te Woubrugge en Jacob Groenewegen (1707-1780)³⁹ te Oudshoorn. Men beluistert in zijn visie zowel signalen van Comries pastorale toepassing van de hebbelijkheid en dadelijkheid van het geloof, als Van der Groes sombere wetsprediking en de eigentijdse interpretatie van het wezen van het geloof van Groenewegen als een toevluchtnemende daad. In het algemeen kan worden gesteld dat Westerhout Eswijlers zienswijze in het theologische denkkader van zijn leermeester J. à Marck heeft verwerkt.⁴⁰ Los van aanwijsbare beïnvloeding van derden, maar wel aan dezen verwant, brengt hij bijvoorbeeld met veel nadruk de functie van de wet ter sprake als kenbron van ellende ten opzichte van zowel de rechtvaardiging als de heiliging. De toonzetting is steeds pessimistisch; de wet roept schuldbesef en gevoel van onmacht op: "Die waarheit, dat gy zonder Jezus geen waar geestlyk goed doen kunt, en dat gy de invloed des Geestes tot elke daad steeds noodig hebt, nu, daar weet gy bevindelyk van te spreken..."⁴¹.

Westerhout werkte het thema uit met een speciale nadruk op de doorwerking van de ellendekennis uit de Wet en de opbouw op het Evangelie, waarbij het lijdelijkheidselement duidelijk aanwezig is. Dit komt bijvoorbeeld uit in zijn beschrijving van de heilstoe-eigening:

Geloove ik wel dat 'er eerst geestelyk leven by den mensch moet zyn, eer hy 't ware geloove kan oeffenen? Of stae ik in dat begrip, dat een mensch eerst in Jezus gelooven moet, eer dat hy een nieuw beginzel van 't geestelyk leven verkrygt.⁴²

In zijn visie op het geloof geeft hij in navolging van à Marck een zeker accent aan het onderscheid tussen de hebbelijkheid en de dadelijkheid van het geloof,⁴³ terwijl het wezen van het geloof naar Westerhouts woorden

niet bestaat in de volle verzekeringen, maar in de toevlugtneming der Ziele, en wel in die daad als een boetveerdige Ziele, beladen met de schuit zyner zonden, uit gezigt van zyn ellendige staat, en van de volheit van Jezus, op de noodiginge van Jezus toevlugt neemt tot God in Christus, en Jezus gerechtigheit aangrypt, om daardoor gerechtveerdigt te worden, zich zelfs werpende in de armen van Gods barmhertigheit, met een overgifte van zich zelfs, om het eigendom van God in Christus te zyn.⁴⁴

37 Westerhout, Een verhoog van veele zaaken, 56.

38 In 1735 werd Westerhout samen met Comrie en S. Barovius genomineerd voor de vacature Woubrugge. Zie: A.G. Honig, Alexander Comrie, tweede druk, Leiden 1991, 107.

39 De classicale acta vanaf 1739 staan bol van censuurmaatregelen tegen

Groenewegen. Van Lieburg, Eswijlerianen, 80-83.

40 Zie J. à Marck, Het merch der christene g ot-geleertheit, Behelsende te gelijk eene korte leeringe der waarheeden, en wederlegginge der dwaalingen, tweede druk, Rotterdam 1723, 622-641.

41 M. Westerhout, Bekommeringen van ware vromen over hun staat, of zy wel behooren tot de ware kinderen Gods; waar die al in bestaan, voorgesteld en opgelost ter hunner bemoediging, Rotterdam zj., 38.

42 Westerhout, Zelfs-examinatie, vr. 118.

43 Westerhout, Bekommeringen van ware vromen over hun staat, 32-33.

44 Westerhout, Bekommeringen van ware vromen over hun staat, 34-35.

126

Vooraf de sterke nadruk op de preparatieleer, de ellendekennis uit de wet, het lijdelijkheidselement ten opzichte van zowel de rechtvaardiging als de heiliging zijn accenten die Westerhout gemeen had met de voorstanders van de Zielseenzame meditatieën. In familiekring was Jacobus Boutkan en in de collegiale sfeer Theodorus van der Groe hem bekend.⁴⁵

2.3. Pastoraat

De prediking van Westerhout in Bodegraven had een sterk praktische inslag. Een reeks overdenkingen, die hij op werkdagen hield, ging over de navolging van Christus. Deze "weekoefeningen", zoals hij ze zelf typeerde, over Jezus' wandel op aarde zou hij voortzetten in zijn volgende gemeente. Wij komen er in het vervolg op terug.

Naar aanleiding van de plaatselijke kerkenraadsnotulen kan men bepaalde overeenkomsten met de Nadere Reformatie vaststellen in Westerhouts pastoraat, die herinneren aan de sterke piëtistische onderstroom uit zijn vaderstad. Onlangs had ds. Jacobus Fruytier (1659-1731), één van de invloedrijkste predikanten uit Westerhouts vaderstad Rotterdam, in een veel gelezen opvoedingstractaat de gezinsreformatie bepleit. Evenals deze ondervroeg Westerhout de armen of zij hun kinderen wel naar de catechisatie stuurden en of zij zelf wel trouw ter kerke kwamen.⁴⁶ Interessant is dat Westerhout evenals "de vader van de Nadere Reformatie", Willem Teellinck (1579-1629), en diens compaan Godefridus Udemans (1581-1649) scherp toezag op soberheid in levenswandel.⁴⁷ Net als de eerstgenoemde in Den Spieghel der zedicheyt (1620) en de laatstgenoemde

⁴⁵ J. Boutkan bezorgde een versie van de Ziels-eenzame meditatieën, die hij voorzag van een eigen voorrede. Cf. J. van den Berg, 'Letterkennis en geestelijke kennis. Een theologenstrijd in de achttiende eeuw over de verstaanbaarheid van de Schrift', Nederlands Archief voor Kerkgeschiedenis 60 (1980), 238-263; Van Lieburg, Eswijlerianen, 44-47, passim. Th. van der Groe kan worden beschouwd als de belangrijkste pennenvoerder van de Eswijlerianen. Zijn visie op de relevantie van de preparatie door de wet vooral in zijn Toetsteen der waare en valsche genade, Ontdekkende, in het helderschijnende Licht, der zuivere Gereformeerde Waarheit, vervat, in den Heidelbergschen Catechismus, de wesentlijke gronden van Onderscheit, tusschen het Zaligmakende Werk des Geestes, in de herten der oprechte Geloovigen; en tusschen het Schijn-geestelijke Werk der Geveinsden en Tijdt-geloovigen. Ten dienste Van het Heil-begeerige Christen-volk, in Nederlandt; om haar op te wekken, in dese donkere dagen der Verleiding, haeren eeuwigen Staet grondig te Beproeven;

ende haar selven zorgvuldig te hoeden, voor de verderffelijke Wegen der Huichelarije, en voor allerlei listig Bedroch des Satans; met zich vast te houden, aen het Geloove, dat eenmael den Heiligen overgelevert is, 2 delen, Rotterdam 1752-1753. deel 1, 161-162. Cf. A. Goudriaan, 'Theoretische en praktische theologie. Enkele thema's bij Theodorus van der Groe', in: J. Exalto / F.A. van Lieburg (ed.), Neerlands laatste ziener, 67-77, m.n.: 71-76; Theodorus van der Groe, Kampen 2006, 29-37.

46 Zie J. Fruytier, Groot voorregt van de christenkinderen. Opgeheldert, uit Pauli woorden 1 Cor. VII: 14. Want anders waeren uwe kinderen Onrein: maar nu zyn zy Heilig. Tot aanmoediging voor de Christen Ouders, om haar kinderen voor God op te brengen. En voor de Christen Jeugt, om, volgens Salomons Raad, aan haar Schepper te gedenken in haar Jeugt. Met een Voorafsprake aan alle getrouwe Nederlanders, waar in, uit de woorden van de Propheet Hosea, Cap. VII: 9. Ook is de grauwigheit over hem verspreit. En Hy en merkt het niet. Het gevaar van Nederlands Staat en Kerke word voor oog en gestelt, Rotterdam 1726, 218-219. Over Fruytiers aandacht voor de jeugd: J. Koolen, Jacobus Fruytier (1659-1731). Een strijdvandig vertegenwoordiger van de Nadere Reformatie, Utrecht 2000, 209-227. Voor Westerhouts instemming met de visie van Fruytier zie noot 20. Zie ook J. Koelman, De Pligten der ouders, in kinderen voor Godt op te voeden. Nevens Driederleie Catechismus, Als mede twintig exempelen, Van Godtzalige en vroegstervende jonge kinderen, 4' ed., Utrecht 1747, 18-19, 24, 48-49.

47 W. Teellinck, Den Spieghele der Zedicheyt, Daer in alle soorten van menschen haer selven besiede/ bemercken mogen of sy oock niet geweken zyn van de eenvoudicheyt/ die sy in hare cleedinge behoorden te betrachten, Middelburg 1620, 43-57, 57-71. Cf. W.J. op 't Hof, 'Willem Teellinck in het licht zijner geschriften (10)', DNR 4 (1980), 1-9.

127

twintig jaar later in Een salich Nieuwe Jaer 48 (1640) droeg Westerhout in zijn pastoraat zorg voor naleving van het autoriteitsprincipe door de toenmalige sociale verhoudingen in de kleding tot uitdrukking gebracht te willen zien. Uitkeringsafhankelijken werden volgens kerkenraadsbesluit als minderbedeelden onderscheiden:

dat voortaan aan een die van de Diaconie trekt niet sal geoorlooft sijn eenigh gout of silver te dragen om dus meer onderscheiden te worden. Dat als een arme eenigh bovenkleet gegeven word, dat haer van eenderley stof sal gegeven worden en dat haer klederen op een fatsoen sullen gemaect worden tot een teeken, dat het klederen van de armen zyn.⁴⁹

De ontwikkelingen in het leven van Westerhout kunnen moeilijk los worden gezien van deze periode in Bodegraven. Alhoewel hij in deze historische context niet direct de pers zocht, kende hij een drive voor schrijven over het geestelijke leven. Een en ander werd bewaard in portefeuille, voor "later": "Ik hebbe al veele Jaren met groote lust over veele geestelyke dingen geschreven, doch hadde niet gedacht iets meer daer van in 't licht te geeven, alzoo 'er te veel Boeken in de Weereld zyn ..."50

2.4. Afscheid

Op 18 augustus 1741 werd hij, naar eigen getuigenis door de "wondere hand Gods",⁵¹ beroepen te Brouwershaven, in verband met een vacature van één van de twee predikantsplaatsen die er waren. Na veel weerstanden te hebben overwonnen aanvaardde Westerhout dit beroep, "daar hy zich onbepaald aan God had overgegeven".⁵²

Op 22 oktober 1741 nam hij afscheid van Bodegraven met een preek over het apostolisch vermaan tot een godzalige wandel naar 1 Thess. 4:1, 2. In de herinnering van de Bode-gravers leefde hij voort als "onze oude geliefde predikant ds. Martinus Westerhout".⁵³ Westerhout van zijn kant hield nog jaren naderhand deze gedachtenis levend met een tastbaar liturgisch symbool in duurzaam edelmetaal.⁵⁴

3. Predikant te Brouwershaven

De vraag staat open in hoeverre het gehalte van Westerhouts piëtisme de doorslag tot het beroep naar Brouwershaven heeft gegeven. Er zijn sterke aanwijzingen van Eswijleriaanse sympathieën in Zeeland. Zo vermeldt Th. van der Groe in 1740 als auctor intellectualis van de verdediging der Zielseenzame meditatieën:

48 Cf. G. Udemans, Saligh nieuwe jaer, dat altijd duert ende nimmermeer oudt en wordt : dat is, de nieuwe creature, om te verkrijghen dat genadichjaer des Heeren: toegewenscht aen alle vrome ende trouwe patriotten in ons lieve vaderlandt over de woorden van den H. Apostel Paulus, 2 Cor. 5: .17 Zierikzee 1640, 388-527.

49 Hamoen, 400 jaar Hervormde Gemeente Bodegraven, 21.

50 Westerhout, Bestiering van des Heeren kinderen, Opdragt, *5vo.

51 M. Westerhout, Afbeeldsel van Jesus Wandel in allerley opzigten, Gepaard met het Voorbeeld der Heiligen, Leiden 1743, "Aanspraak aan de Gemeente tot Brouwershaven".

52 Levensbericht.

53 Het afscheid van de kerkenraad van Bodegraven en de classis Woerden en Overrijnland vond respectievelijk plaats op 16 en 17 oktober. Ds. Rutger Paludanus van Oudshoorn was geautoriseerd door het college qualificatum van Brouwershaven om het verzoek om de dimissie te overhandigen. Boekzaal, sept., okt. 1741.

54 Zie noot 156.

128

... In Zeelandt hebben wy in 't bysonder ook/ soo wy vertrouwen/ eene seer goede Correspondentie ... alleen dit weet men/ dat het Boekje van Eswyler aldaer/ onder de Godt-

zaligen veele Voorstanders heeft ...⁵⁵

In hoeverre dit opgaat voor Brouwershaven is niet helemaal duidelijk, maar vaststaat dat er voor Westerhouts vroomheid voedingsbodem was.⁵⁶

3.1. Prediking en pastoraat

In Brouwershaven op Schouwen-Duiveland stond de kerk letterlijk aan de rand maar figuurlijk in het midden. De gereformeerde bevolking van dit havenstadje aan de Grevelinge stond bekend als een behoudende gemeente. Dit tonen bijvoorbeeld de predikantsnominaties, waarop meerdere namen voorkwamen die in de kringen der vromen vertrouwen vonden.⁵⁷ Op de groslijst die tot de beroeping van Westerhout heeft geleid werden drie voorgangers van gemeenten met een piëtistische ligging vermeld.⁵⁸ De aanleiding tot het beroep was een vacature door de acute dood van ds. Gellius Aitema, die er 25 jaar had gestaan.⁵⁹ Volgens het verslag van het collegium qualificatum reisde de hoorcommissie van Brouwershaven af naar Bodegraven om Westerhout vervolgens te horen preken over Johannes 3:7-8 en Zondag 33 van de Heidelbergse Catechismus⁶⁰. Dit leidde tot het genoemde beroep.

Westerhout werd op 5 november bij de gemeente Brouwershaven ingeleid⁶¹ door zijn

collega Zacharias Paspoort (1738-1744) 62 met een instruerende preek over getrouwe

55 Th. van der Groe, *De Oude Orthodoxe Leer der Ware Gereformeerde Kerke Vertoont en voorgesteld in verscheide brieven, Geschreven aan N.N. in welke I. de ware gereformeerde leer In vele van hare voornaamste Hoofstwaarheden, verklaart en bevestigd wordt uit Gods H. Woord, en uit de Oude Grond-formulierenderzelver, vastgesteld in de Nationale Synode van Dordregt, Anno-1618 en 1619. Alsmede uit vele andere Stukken en Getuigenissen daartoe dienende. II het berugte boekje van J. Eswijler, genaamt Ziels-eenzame meditatie, enz. Als volkomen Regtzinnig verklaart en verdedigt wordt. III En het Redenerend Onderricht van den Eerw. Heere J. du Vignon, Predikant te Rotterdam, daar tegen geschreven, naauwkeurig onderzocht, en in de grondt van stuk tot stuk wederlegt wordt. Aan het licht gebracht door eenige liefhebbers der waarheit, deel 1-3, Rotterdam 1739-1740, deel 3, 445-446.*

56 De kerkenraadsnotulen maken geen gewag van de kwestie. De Zeeuwse mentaliteit is echter van nature ontvankelijk voor het piëtisme. In de achttiende eeuw was er bovendien een toenemende instroom van predikanten uit de overige gewesten, hoofdzakelijk uit Zuid-Holland. Cf. F.A. van Lieburg, 'Gereformeerd pastoraat op het Zeeuwse platteland. Het egodocument van dominee Guarnerus Soetens (1725-1790)', in: A. Wiggers (ed.), *Rond de kerk in Zeeland*, Delft 1991, 194-208. In Sommelsdijk (Overflakkee), dat kerkelijk ressorteerde onder de classis Schouwen-Duiveland, ontstond commotie rond ds. W. Brakel van der Kluyt, die hoewel de Zielseezame meditatieën er onbekend waren deze bij het kerkvolk in opspraak bracht. In deze periode werden vanwege de classis meerdere bemiddelingspogingen aangewend tussen de predikant en de kerkenraad van Sommelsdijk. Cf. Van Lieburg, *Eswijlerianen in Holland*, 120-130.

57 Cornelius Blom te Kralingen, Johannes Wencelaus Otting te Werkendam, Franco Gaveel te Nieuwe Tonge, Albertus Alting te Schipluiden, Alexander Comrie te Woubrugge, Conradus Blom te Broek. *Acta kerkenraad Brouwershaven 1729-1745*. 11 april 1738, 25 april 1738, 20 juli 1741, 3 aug. 1744.

58 Fredericus Uldericus Gerhardi uit Koudekerke, Anthonius La Motthe uit 's Heer Hendrikskinderen, Leonardus van Brakel uit Arnemuiden.

59 Gemeentearchief Schouwen-Duiveland, Archief Hervormde gemeente te Brouwershaven, *Acta kerkenraad Brouwershaven 1729-1745*; 26 febr. 1741: "door een subiet overval in weinig minuten tijts".

60 *Acta kerkenraad Brouwershaven*, 18 aug. 1741.

61 In de acta van de classis Schouwen-Duiveland is een verslag opgenomen van de beroepingsprocedure. Gemeentearchief Schouwen-Duiveland, Archief Classis Zierikzee van de Nederlandse Hervormde Kerk; 12-9-1741, 21-12-1741.

62 Zacharias Paspoort trad eerder dat jaar op als medegecommitteerde van de classis Schouwen-Duiveland ter bemiddeling in de onenigheid in Sommelsdijk over de Eswijlerkwestie. In die hoedanigheid protesteerde hij tegen censurering van de bezwaarde kerkenraadsleden. Cf. Van Lieburg, *Eswijlerianen in Holland*, 127. In 1744 zou hij worden opgevolgd door Leonardus van Brakel (1744-1777).

129

ambtsuitoefening naar 2 Tim. 4:1-5. Op dezelfde dag deed hij intrede met een preek over de roeping van Mozes naar Exodus 3:4c.63 Volgens de Boekzaalschrijver heeft Westerhout "in die stille afgezonderde Gemeente" gedurende achttien jaar een vruchtbare en vreugdevolle periode beleefd in zijn loopbaan. Een bijzondere dag was 12 juli 1744 toen hij ter gelegenheid van de restauratie van het kerkgebouw 's morgens

een inwijdingspreek over Psalm 122 hield, terwijl juist op dezelfde dag ds. Paspoort wegens vertrek naar Zierikzee afscheid nam.⁶⁴ Gelet op de gebezigde "tale Kanaäns" kreeg Westerhout enkele maanden later in diens opvolger Leonardus van Brakel een piëtistisch georiënteerde collega naast zich.⁶⁵ Hij vierde er ook zijn 25-jarig ambtsjubileum, met een preek over de zegen van rechtvaardiging en heiliging naar Openbaring 1:5-6. Op 19 februari 1755 overleed tot zijn grote droefheid zijn echtgenote aan een borstkwaal. Geloofsvertrouwen stelde hem in staat om haar op 23 februari te gedenken met een lijkrede over het rouwbeklag van Abraham om de dood van Sara naar Genesis 23:1-3. De preek verscheen datzelfde jaar in druk.⁶⁶ Op 11 augustus 1756 hertrouwde Westerhout met de

63 Acta kerkenraad Brouwershaven, 5 nov. 1741; Boekzaal, oktober 1741; Westerhout, Afbeeldsel van Jesus wandel, Aanspraak, *5 vo. Westerhout volgde op Gellius Aittema en werd zelf in 1760 opgevolgd door Daniël Barbé. Van Lieburg, Repertorium 2, 56.

64 De afscheidspreek van Zacharias Paspoort ging over 2 Cor. 13:7. Acta kerkenraad Brouwershaven, 12 juli 1744.

65 De door ds. Van Brakel piëtistisch getoonzette reactie op zijn beroep naar Brouwershaven vond haar neerslag in de kerkenraadsnotulen. Acta kerkenraad Brouwershaven, 9 aug. 1744. Westerhout leidde hem op 15 november 1744 in tot de gemeente met een preek over Hand. 20:28.

66 M. Westerhout, Verzameling van veele bijzonderheden, voorreden, IV. De preek ging over Gen. 22:1-3. Een exemplaar is onbekend.

130

weduwe van zijn onlangs overleden collega Paspoort:⁶⁷ Jacoba de Vroe (1713-1772).

68 Zij bracht een 13-jarige dochter Burga Paspoort mee.

Als gezegd, in Brouwershaven nam de kerk een centrale plaats in. In de Grote of St. Nicolaaskerk vond men zowel een religieus als educatief centrum, een trefpunt voor onderwijs en studie, hetgeen kan worden beschouwd als een evenement in de stads-cultuur.⁶⁹ In de periode dat Westerhout predikant was te Brouwershaven werd verscherpte aandacht besteed aan de eenheid van het gemeentelven. Woord en sacrament stonden in deze zielszorg centraal, zoals het volgende illustreert. Bij de bediening van het avondmaal gold meer dan een eeuw de liturgische bijzonderheid dat na het zingen voorafgaand aan de avondmaalsbediening de slotzegen werd uitgesproken.⁷⁰ Kennelijk gebeurde dit ten behoeve van hen die zich onthielden van deelname in de viering. Ten tijde van Westerhout kwam in overweging of dit wel nodig was en later geraakte het geheel in onbruik. De avondmaalsmijding werd zo door Westerhout tegen gegaan. Westerhout heeft overigens nadrukkelijk de zelfbeproeving uitgebreid beschreven in "een verhoog van zaken, Waer uit iemand weten kan dat hy een waer Begenadigde geworden is, en met vrymoedigheid het Avondmael gebruiken mag als een Zegel van 't Genadeverbond".⁷¹

Avondmaalsgemeenschap en tuchtpraktijk lagen als vanouds in elkaars verlengde. De tuchtzaken worden in het protocol breedvoerig uitgemeten. Die herberg hielden werden gecensureerd, vooral als er "de viool ging".⁷² Een vrouw werd een attestatie geweigerd wegens het achterlaten van schulden.⁷³ Opmerking verdient dat ten tijde van Westerhout zich de gestrengte zondagsviering meer ontwikkelde. Zo vervoegde Westerhout zich samen met ds. Van Brakel na een preek over de heiliging van de rustdag bij de baljuw

67 A.G. Honig suggereert een jeugdvriendschap van Paspoort met Alexander Comrie. Honig, Alexander Comrie, 43, 48. Ds. Paspoort (Delft 12 juli 1713) studeerde theologie te Leiden, gereformeerd predikant te Ovezande en Driewegen (1735-1738), Brouwershaven (1738-1744) en Zierikzee (1744-1748), overleed te Zierikzee 28 aug. 1748. Kind: Burga Jacoba (Brouwershaven 1743-Rotterdam 1770, na de geb. van het tweede kind) trouwde te Rotterdam met Johannes Keerbergen (1767), beeldhouwer. Zie P.M. Kernkamp, 'Tussen Reformatie en Revolutie. De familie Paspoort te Delft', *De Nederlandsche Leeuw* 122 (2005), nr. 1, 30 e.v.

68 Jacoba de Vroe, ged. Goes 5 oktober 1713, dr. van Pieter de Vroe en Maria Douw. Gehuwd met Zacharias Paspoort. Ondertr. Delft 4 febr. 1736 (Oude Kerk), tr. Driewegen 19 febr. 1736 werd begraven in de Grote Kerk op 1 mei 1772, nalatende een kleinkind. DTB Rotterdam inv. 44 Begraven. Jacoba, moeder van Burga Paspoort, legateert de helft van haar vermogen bewust aan haar kleinkinderen. Zie Kernkamp, 'Tussen Reformatie en Revolutie', 37.

69 De kerkenkamer was educatief centrum tot meerdere onderwijzing in de godsdienst en bood ruimte voor conversatie. Ingevolge een kerkenraadsbesluit uit 1614 waren er enkele lessenaars met foliobijbels en andere boekwerken van dat formaat, vooral bijbelverklaringen van Erasmus e.a. geplaatst ten gerieve van ingezetenen die onvoldoende middelen hadden om deze boeken aan te schaffen. Dit werd vooral gefinancierd door donaties van de initiatiefnemers. Zie H.M.C. van Oosterzee, 'Boeken in de Kerkekamer te Brouwershaven', *Nehallenia. Jaarboekje over Zeeuwsche Geschiedenis en Letteren* 2 (1850), 254.

70 Acta kerkenraad Brouwershaven, 18 april 1745. H.M.C. van Oosterzee, 'Kerkelijke curiositeiten. Bijzonderheden uit de handelingen van den kerkeraad te Brouwershaven', *Nehallenia. Jaarboekje over Zeeuwsche Geschiedenis en Letteren* 1 (1849), 188-189.

71 M. Westerhout, Een verhoog van zeer veel zaken, over dewelken alle ware vromen, ruime stoffe hebben om Gode plechtiglijk te danken en te verheerlijken: Zoo over zaken die de tydelijke, als ook die behooren tot de geestelyke voorrechten: Met dewelken zy uit vrije genade boven vele andere zyn begiftigd geworden. Alles by een verzamelt, om, zich zelve als ook alle ware Vromen op te wekken ter verheerlyking e van den God onzer goedertierenheden, Rotterdam, Nic. Cornel-Hendr. De Wit, 1789, 12-102, in het bijzonder 84-86.

72 Acta kerkenraad Brouwershaven 23 maart en 24 juni 1742; 26 december 1744; Van Oosterzee, 'Kerkelijke curiositeiten', 190

73 Acta kerkenraad 17 juli 1743; Van Oosterzee, 'Kerkelijke curiositeiten', 190

131

voor een onderhoud over de "ontheiliging van 's Heeren dag".⁷⁴ De rechterlijke macht werd zodoende in de arm genomen om de heiliging van de rustdag te bevorderen, met als gevolg dat de baljuw zijn medewerking toezegde. De discipline die hij in Bodegraven had nagestreefd beoogde hij kennelijk ook hier. Aangezien echter in de kerkenraadsacta een hiaat van tien jaar voorkomt moeten we volstaan met een onvolledig beeld van het pastoraat van Westerhout in deze gemeente.⁷⁵

3.1.1. Een preek van Westerhout over de "enge poort"

Hoe preekte dominee Westerhout? We beschikken over weinig informatie om op deze vraag in te gaan. Van Westerhouts vele preken verschenen er slechts twee in druk; de gedachtenispreek voor zijn vrouw Maria van der Heijden eerst. Helaas is een exemplaar van deze preek vooralsnog onbekend. Daardoor kennen we slechts één

gedrukte preek van Westerhout: Jezus over het strijden om in te gaan door de enge poort, De ware strijd van een Christen.⁷⁶

74 Acta kerkenraad Brouwershaven, 21 en 28 februari 1745.

75 De periode 1746-1756 ontbreekt in de acta van de kerkenraad.

76 Westerhout, De ware strijd van een Christen, voorgesteld in eene leerreden over Luc. XI:22,23,24, Rotterdam, z.u., 1791. De preek wordt niet vermeld in: J.J. Bosma, Woorden van een gezond verstand. De invloed van de Verlichting op de in het Nederlands uitgegeven preken van 1750 tot 1800, z.p. (1997). Aangenomen mag worden dat de preek dateert van voor 1760, aangezien het tweetal preken dat Westerhout sedert zijn emeritering nog heeft gehouden over een andere tekst handelen dan de onderhavige. De door Westerhout toegepaste selectie van juist dit thema kan worden beschouwd als een indicatie voor het door hem geachte ideaaltipe van prediking in Brouwershaven.

132

Pas op hoge leeftijd haalde Westerhout als "Oud-Rustend Leeraar van Brouwershaven" deze preek uit de oude doos. Westerhout zegt elders met zoveel woorden dat hij een "zeer onderscheiden" prediking aanbeveelt "van zulke Leeraers die hun werk maken van kenteekenen voortstellen, waar uit ymand het weten kan, of hy bekeert of nog onbekeert is".⁷⁷ Deze preek bevat een goede illustratie van zijn eigen inbreng tot de door hem voorgestane vroomheidscultuur.

De tekst wordt door Westerhout belicht vanuit Jezus leven als leraar, die inging op vragen uit zijn omgeving. Het antwoord op de vraag in dit tekstverband ("Heere, zijn er ook weinigen die zalig worden?") is van eenzelfde gehalte als Jezus' antwoord aan Pilatus op diens vraag naar Zijn koningschap. Dan volgt de verdeling van de tekst in drie punten waarmee de preek ingaat: "I. Op Jezus reis door de Steden naar Jerusalem, vs. 22; II. Op de Vraag, dien Jezus op die reis gedaan werd, vs. 23; III. Op het Antwoord dat Jezus den vrager, op die vraag, gaf, vs. 24". Kenmerkend is dat Westerhout bij elk van deze drie punten steeds op beschrijvende wijze eerst een letterlijke en daarna een geestelijke tekstanalyse geeft. Herkenbaar als kader is de gereformeerde leer.⁷⁸ De poort is "eng", niet ten opzichte van de algenoegzaamheid van Jezus Borggerechtigheid, maar ten opzichte van de zondaar, want

elk is in en van zich zelfs blind in het Geestlyke, daarom handelt hy zeer verkeert, word hy overtuigt, hy gaat de ruste zoeken by zich zelfs en verbeeld zich, dat hy zyn beroert gemoed door het vermenigvuldigen van pligten, wel zelfs zal genezen, als hy ziet dat hy, die daar door niet erlangt, dan maakt hy vreedebesluiten over zich zelfs, en verbeeld, dat Jezus zoo een onreine niet zal aannemen, dat 'er geen genade voor hem te verkrygen is.⁷⁹

Westerhout legt de vinger bij de zere plek: de blinde zondaar is van Gods gemeenschap uitgesloten in Adam door het verbroken Werkverbond, want is wegens de erfzonde verdoemelijk en door het recht van God verloren.⁸⁰ Door geloof in Christus en bekering gaat men door de "enge poorte". Westerhout spitst zijn preek nu antropologisch toe op het existentiële karakter van de bekering.⁸¹ Het gaat nu om ellendekennis, schuldbelijdenis, zelfveroordeling, verootmoediging, zelfmishagen, gevoel van schuld, verlangen naar God, weezin tegen de zonden, verlangen naar ontheffing van de schuld, los worden van eigen gerechtigheid, kennis van Christus, verlangen naar Christus' gerechtigheid, toewending naar van Christus, aangrijpen van Christus borggerechtigheid en overgave aan Christus en Zijn dienst. Dit alles wordt

gevolgd door afkeer van de zonden en het gaan op de levensweg.⁸² Daarna schetst Westerhout de obstakels die ingang van de enge poort belemmeren.⁸³ De houding ten opzichte van Christus is het beslissende concentratiepunt van de prediking. Dit bepaalt dan ook of men is voorbereid op het eeu-

77 Westerhout, Zelfs-examinatie, 34.

78 Zo is de gereformeerde zondeleer, verzoeningsleer en heilsordeleer verweven met zijn beschrijving van de geestelijke zin en keert hij zich intussen tevens tegen het universalisme van Origenes en "eenige in Duitschland". Meestal sluiten het leerstellige en spirituele aspect in de uitleg onopvallend op elkaar aan. Letterlijke, cognitieve en spirituele volgorde komen bijvoorbeeld samen in zijn motivering van de benaming met "enge poort" voor de stelling: "Jesus Borggerechtigheit, is alleen de Poorte, om ten leven in te gaan." Westerhout, De ware strijd van een Christen, i8, 24.

79 Westerhout, De ware strijd van een Christen, 25

80 Westerhout, De ware strijd van een Christen, 26

81 Hierbij gaat hij niet in op het leerstellige aspect van bijvoorbeeld het wezen van het geloof.

82 Westerhout, De ware strijd van een Christen, 27-29.

83 Westerhout, De ware strijd van een Christen, 30-42.

133

wige leven. In de toepassing verdeelt Westerhout zijn luisteraars in twee verschillende klassen. Eerst uitvoerig in vragers naar het hier en nu, die afwisselend hun geestelijke noden en behoeften voelen maar zonder de enge poort door te gaan: de onbekeerden. Aan de hand van een lange reeks geloofskenmerken dringt Westerhout aan op zelfonderzoek.⁸⁴ Een tweede klasse die Westerhout aanspreekt is "des Heeren Volk, die kennis hebben, aan dat stryden, om in te gaan door de enge Poorte, en gronden hebben, om te geloven, dat zy, zalig zullen worden". Relatief beknopt spreekt hij hen toe met pastorale raad.⁸⁵ De preek bevat dan ook vooral een oproep tot bekering. Vergeleken met de verschillende homiletische typen uit de tijd waarin Westerhout leefde past de preek bij de traditionele (bevindelijke) preken waarin de boodschap van ellende, verzoening en dankbaarheid — samengevat tot een bekeringsvertoog — een hoofdrol speelde,⁸⁶ de gestaltenprediking.⁸⁷ Na het voorgaande mag duidelijk zijn dat de door Westerhout aanbevolen kenmerkenprediking door hem zelf stellig in praktijk is gebracht.

3.2. Westerhouts hoofdwerk

Gedurende Westerhouts ambtsperiode in Brouwershaven verscheen in 1743 te Leiden zijn hoofdwerk: Afbeeldsel van Jesus Wandel in allerley opzigten, Gepaard met het Voorbeeld der Heiligen. Ter navolging voorgesteld en aangedrongen. Het is in feite een rechtstreeks produkt vanuit de gemeentepraktijk. Hij vervolgde in zijn tweede gemeente een reeks overdenkingen, die te Bodegraven door hem op werkdagen werden gehouden, over de navolging van Christus. In deze "weekoefeningen" over Jezus wandel op aarde werd de omstreden heiligingsleer van Eswijler op subtiële wijze verwerkt. Thematisch gezien kan het werkje worden gerekend tot het genre van de Imitatione Christi van Thomas á Kempis. Een zwak voor dit thema had hij trouwens gemeen met illustere voorgangers uit de geschiedenis van de Nadere Reformatie als W Teellinck en G. Voetius.⁸⁸ De uitgave was uitdrukkelijk door hem bestemd voor zijn beide gemeenten.⁸⁹

3.2.1. Omstreden teksten

In overeenstemming met de kerkordelijke regel was het script door een visitatiecommissie van de classis Schouwen-Duiveland beoordeeld.^{9°} Bij de verslaglegging werden echter enkele kanttekeningen geplaatst. In strijd met de voorgeschreven procedure had de auteur het werk reeds voor de beoordeling laten drukken. Bovendien was de commissie sceptisch over de kritische toon die werd aangeslagen over formuliergebeden⁹¹ en de wijze waarop werd geschreven over de rustdag.⁹² Met name dit laatste had de commissie bij voorkeur in een gematigder stijl gezien "tot meerder gerustheid en voldoening van

84 Westerhout, *De ware strijd van een Christen*, 42-65.

85 Westerhout, *De ware strijd van een Christen*, 65-68.

86 Zie Bosma, *Woorden van een gezond verstand*, 374.

87 Zie T. Brienens, *De prediking van de Nadere Reformatie. Een onderzoek naar het gebruik van de klassifikatiemethode binnen de prediking van de Nadere Reformatie*, Amsterdam 1974, 300-301. De preek mist intussen wel de levendigheid van Westerhouts oudere tijdgenoot Bernardus Smytegelt.

88 Zie W.J. op 't Hof, 'Thomas à Kempis bij Willem Teellinck', *DNR* 13 (1989), 42-68; 14 (1990), 88-112; 15 (1991), 1-13.

89 Westerhout, *Afbeeldsel van Jesus wandel*, "Aanspraak aan de Gemeente tot Brouwershaven". Er verschenen nog twee herdrukken. Zie bijlage.

90 *Acta classis Schouwen-Duiveland, 1738-1752*: 29-8-1742, 4-9-1742, 30-10-1742.

91 Westerhout, *Afbeeldsel van Jesus wandel*, 22-32. Zie in het bijzonder 28-32.

92 Westerhout, *Afbeeldsel van Jesus wandel*, 63. Westerhout wijst hier de Coccejaanse sabbatsvisie af.

134

de verschillig gevoelende broederen over dit stuk". Tenslotte liet de commissie "deze en gene uitdrukking ter verantwoording van de uitgever". Westerhout kon hierin echter moeilijk berusten. Hij liet enkele classisvergaderingen verstek gaan, en diende intussen een brief, vermoedelijk een bezwaarschrift, in. Uiteindelijk bleek na plenaire stemming het oordeel van de classis milder dan de aanmerkingen van de commissie, zodat het werkje met een meerderheid van stemmen alsnog werd geaprobeerde.⁹³ Enkele jaren later ontstond los hiervan opnieuw enige deining over door Westerhout aangeboden kopij.⁹⁴

93 *Acta classis Schouwen-Duiveland*, 20-11-1742.

94 In 1748 bood Westerhout opnieuw een geschrift ter approbatie aan. De titel of het onderwerp wordt niet vermeld. *Acta*, 28-5-1748. Het was in een periode waarin zijn gezondheidstoestand verslechterde. Ds. Leonardus van Brakel verzoekt de waarneming van de preekbeurten van Westerhout wegens diens lichaamszwakte. Ook in de volgende vergadering ontbreekt Westerhout. *Acta*, 28-5-1748. *Acta* 29-10-1748. Twee van de drie visitatores adviseerden binnen een redelijke termijn positief, maar de derde was minder voortvarend. Kennelijk was dit ds. Scipio Oudkerk, die in het vorige werkje een lofdicht had laten opnemen. In een volgende vergadering verklaarde hij namelijk zijn instemming met de inhoud van het manuscript. *Acta* 27-8-1748. Opvallend is de zinsnede in het verslag om de reden "tot zijn eerw. geruststelling" hem mee te delen via Westerhouts collega Leonardus van Brakel. Merkwaardig is echter

dat de classis met zoveel woorden instemt met de publicatie op voorwaarde dat ook de eventuele opdracht en voorrede aan het oordeel van de commissie zouden worden onderworpen. Naar alle waarschijnlijkheid heeft dit alles niet tot een uitgave geleid. In 1749 woont Westerhout de classisvergaderingen weer bij. Acta 27-5-1749, 17-6-1749 (als scriba). Het vervolg van deze uitgavegeschiedenis onttrekt zich aan onze waarneming, aangezien de classicale notulen over de periode juli 1749-1775 zijn verloren gegaan.

135

3.2.2. Program van levensheiliging

Het bovengenoemde werk van Westerhout verdient in verband met zijn werkzaamheden in Brouwershaven speciale aandacht. Behalve dat het in de Zeeuwse context werd geschreven, kan het ook beschouwd worden als een programma dat Westerhout voor ogen stond op het terrein van de vroomheidsbeoefening. Volgens die definitie wordt het ideaaltipe van Jezus, in leven en sterven en in woord en daad, met secundair de exempelfiguren uit de sacrale geschiedenis van het Oude en Nieuwe Testament, opgevoerd als voorganger op alle terreinen van het maatschappelijke en persoonlijke leven. De Bijbelse figuren werden trouwens in een latere druk emblematisch in prent gebracht.⁹⁵ Westerhout laat in zijn voorwoord merken dat hem geen precedent in deze samenstelling bekend is.⁹⁶ Het sluit bij nader toezien echter thematisch en substantieel aan bij het werk van de puritein Jeremy Taylor *Historie van 't leven en de doot van onsen saligmaker Jesus Christus*⁹⁷ en dat van de vader van de Nadere Reformatie Willem Teellinck *Den volstandigen christen*.⁹⁸

De spiegel van het leven van Jezus die Taylor voorhoudt voor de praktische zijde van het christelijk geloof wordt door Teellinck als fundamenteel werk van de Heilige Geest uitgelegd en krijgt bij Westerhout een gecoprimeerde verwerking voor de achttiende eeuwse lezers. Aantoonbaar is bovendien overeenkomst met J. van Lodensteins exempeldicht "Heyl'ge Jesu! Hemelsch voorbeeld!", dat deze publiceerde onder het kopje "Jesus voorbeeld".⁹⁹

De herdrukken geven een indicatie van de verspreiding. In 1768 verscheen een herdruk te Utrechtloo en drie jaar later, in 1771, onder iets gewijzigde titel een uitgebreidere herdruk te Amsterdam. Jaren later verscheen van zijn hand nog een bescheiden dichterlijke variant op het thema onder de titel *Christus ons ten voorbeelde en ter naevolginge voorgesteld*.¹⁰¹ Onder de classicale approbatie is 1 Joh. 2:6 vermeld: "Die zegt dat hy in Hem blijft, die moet ook zelve also wandelen, gelijk hij gewandeld heeft." De voorafgaande opdracht, d.d. 6 augustus 1742, is in gebedsvorm gewijd aan de Koning der koningen, met een karakteristiek piëtistisch accent op de eigen pastorale verantwoordelijkheid en afhankelijkheid:

⁹⁵ Opgenomen zijn Bijbelse illustraties n.a.v. de volgende Schriftgedeelten: Daniël VI: 11-14, Matth: V.VI. VII, Psalm 1, Markus XIV: 17-26, Joan. III: 1-21, Joan. XIII: 4-10, Lukas XIII: 11-13, Lukas XV: 11-32, Lukas VII: 12-15, Lukas XIX: 29-44, Joan. IV: 5-42, Matth. XIII: 44, Markus IX: 2-8, Matth. XXVII: 35-50.

⁹⁶ Westerhout, *Afbeeldsel van Jesus wandel, voorreden*, **2.

⁹⁷ In het werk van J. Taylor is de scopus integraal de praktische consequentie van het geloof in Jezus. Cf. J. Taylor, *Historie van 't leven en de doot van onsen saligmaker Jesus Christus*; opgehelderd door aanmerkingen en vertoogen over de bysondere gedeeltens deser *Historie*, Utrecht 1700, vooral de inleiding, *****2-*****3vo: "Aanmaning om het leven van Christus na te volgen".

98 Bij Teellinck staat evenals bij Taylor de heiliging voorop, maar met het oog op een weerlegging van de remonstrantse heiligingsopvatting. W. Teellinck, *Den volstandigen christen/Voor-ghestelt in dry 7ractaten*. Het eerste Vervatende de wonderbaerlijcke overwinninge/die de ware Christen behout tegen alle creaturen. Het tweede Aen-wijsende drie voor-nemelijcke pointen/ daer op sonderlinghe te letten stoet/ om een recht oordeel te strijcken / over de leere van de Volstandicheyt der heylighen; door de verdonckeringhe van de welcke/ vele mis-leydt werden. Het derde Bewijsende dat de leere van de Volstandicheyt / niet alleene meer troostelijck is / dan de leere van den Aff-val /maer oock meer dienstich / tot vorderinghe van de ware Godsalicheydt / ende van d eere Gods, Middelburg 1620.

99 Zie: noot lol. Cf. J. van Lodenstein, *Uytspanningen Behelzende eenige stigtelijke liederen en andere gedigten*, 12' ed., Amsterdam 1743, 155-158.

wo Cf. J. van der Haar, *Schatkamer van de gereformeerde theologie in Nederland (c. 1600-c. 1800)*. Bibliografisch onderzoek, Veenendaal 1987, 556; Westerhout, *Verzameling van veele bijzonderheden, voorreden*, IV.

101 Anoniem verschenen. z.p., zj. De melodie is op J. van Lodenstein, "Heyl'ge Jesu! Hemelsch voorbeeld!".

136

Tot dit alles is uw Knecht onmagtig uit zich zelven, leer hem in afhankelykheid wagten op licht en invloed van uwen geest, leer hem zyn sterkte meer in u te stellen, kragt uit u te halen, tot bevorderinghe van het geestelyk leven.¹⁰²

De opdracht wordt gevolgd door een "aanspraak aan myne zeer geliefde gemeente van Jesus Christus tot Brouwershaven". In dit voorwoord beschouwt Westerhout zijn pastorale taakstelling in het verlengde van zijn roeping uit Bodegraven naar Brouwershaven.¹⁰³ Het werk bevat de neerslag van zijn prekenserie over "Jesus wandel op aarde, als het volmaekste voorbeeld". De exemplarische inhoud van het leven van de Heiland, de menselijke zijde van de tweede Persoon in het wezen van God, kreeg in zijn verkondiging de betekenis van een rolmodel. Westerhout hoopte dat zijn woord in druk beter zou beklijven dan met de herinnering aan de prediking mogelijk was. Het leidende motief in dit werkje is net als bij Van Lodenstein de imitatio Christi als heiliging van het leven. Dit wordt geconcretiseerd in een gedisciplineerd gedrag, waarvoor primair zijn: regelmatig kerkbezoek, het volgen van de catechese en "een nauwkeurige onderhoudinge van den Heylige Sabbath-dag". Westerhout constateert een verontrustend moreel verval, maar met Jezus als voorbeeld keert de wal het schip. Zelfkennis gaat vooraf aan de navolging. Daartoe rangschikt Westerhout de gemeente Brouwershaven in een classificatie die er niet om loog: "onwetende", "verharde", "ongodsdienstige", "zorgeloos", "vyandigen", "ongelovigen", "ryken", "geveinsden", "byna Christenen", "overtuigden", "moedeloos", "twyffelmoedigen", "zwakgelovigen", "treurige zielen", "afgezakten". In zijn "voorreden aan den godsaligheid beminnenden lezer" neemt Westerhout als uitgangspunt voor het discipelschap het zelfonderzoek naar vraag/antwoord 32 van de Heidelbergse Catechismus: De vraag is of vorm en inhoud bij het christen-zijn samen gaan. Westerhouts boekje is kennelijk bruikbaar als een spiegel waarin men ziet of men het voorbeeld van de Heiland navolgt. Daartoe is een vijftal hoofdstukken uit het leven van Jezus genomen: 1. Jezus' gedrag tenopzichte van de godsdienstplichten; 2. Jezus' gedrag in het maatschappelijk verkeer; 3. Jezus' beoefening van geestelijke deugden; 4. Jezus' gedrag ten aanzien van kruis en verdrukking; 5. Jezus' sterven.

De hoofdstukjes worden besloten met geestelijke liederen uit verspreide liedbundels. Vervolgens zijn enkele lofdichten geplaatst van het met Westerhout bevriende

echtbaar ds. Scipio Oudkerk-Bubbezon, 104 de eveneens bevriende medicus Regnerus van Over- schuurlos en ene W.D.R. Met dit alles maakt Westerhout de exemplarische betekenis van

102 M. Westerhout, *Afbeeldsel van Jesus wandel*, opdracht, *4.

103 Op 30 juli 1741 was hij er op beroep komen preken, op 18 augustus met algemene stemmen gekozen, hetgeen hem overhaalde het beroep te aanvaarden. Opvallend is dat hij weemoed in Bodegraven over zijn werk daar suggereert: "de welmenende in de Gemeente te Bodegraven" betreurden zijn vertrek.

104 In het echtbaar ds. Scipio Oudkerk (1703-1760) en diens echtgenote Rijkje Bubbezon (ca. 1707-na 1760) te Haamstede vond Westerhout gelijkgezinde kennissen. Over Scipio Oudkerk en Rijkje Bubbezon: F. Nagtglas, *Levensberichten van Zeeuwen* : zijnde een vervolg op P. de la Rue, *Geletterd, staatkundig en heldhaftig Zeeland / voor het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen*, I-11, Middelburg 1893, I, 87, II, 318-320. Uit hun poëtische activiteiten kent men hen als warme voorstanders van de prediking van een vooraanstaand gereformeerd piëtist als Aegidius Francken (1676-1743) uit Maassluis, en nu ook van Westerhouts prediking. Cf. , 'Geestelijk leven in Maassluis. Pastoraal portret van Aegidius Francken', DNR 27 (2003), 117-141, 130-131. In de voorafgaande periode nam Oudkerk deel in een arbitragecommissie ter bemiddeling tussen de kerkenraad van Sommelsdijk en de plaatselijke predikant omtrent Eswijlers Ziels-eenzame meditatieën. Hij was tevens als visitator librorum betrokken bij Westerhouts pennenvruchten. Cf. Van Lieburg, *Eswijlerianen*, 155. Zie: noot 94. In het licht van de omstreden approbatie valt op dat S. Oudkerk zijn goedkeuring speciaal vermeldt: "Ik heb het Boeksken ingezien, en door gelezen, Ik vind 'het nuttig, en ik ben 'er door gesticht ..." Westerhout, *Afbeeldsel van Jesus wandel*, **5vo.

105 De Rotterdammer Regnerus van Overschuur (c. 1704-na 1747) promoveerde in 1729 te Leiden op een *Dissertatio medico-chirurgica inauguralis. De empyemate et paracentesi thoracis. Qvam ... ex auctoritate magnifici rectoris, d. Antonii Schultingii / eruditorum examini submittit Regnerus van Overschuer, Rotetrodamo Batavus*, Leiden 1729. Hij publiceerde in 1747 in plano: *Vreugdegalm aen de weled: gr. achtbare magistraet en manhafte borgery der stadt Rotterdam, op de treffelyke verkiezinge van zyn doorluchtigste hoogheft Willem Karel Hendrik Friso. Prince van Oranje en Nassau ... Tot stadhouder der zelve stadt, en kapitein generaal der Vereenigde Nederlanden*. Hij onderschreef het lofdicht voor Westerhout als volgt: "Non Artis, sed Amicitiae Gratiae Cognato suo".

137

Jezus Christus duidelijk. De navolging staat in het teken van deze motivatie. Op welke manier dat door hem werd ingevuld komt in het nu volgende ter sprake.

De navolging van Jezus is eigen aan het discipelschap. Discipline is het kenmerk van de navolging. Maar dat is het werk van de Heilige Geest. Elk hoofdstuk loopt uit op de noodzaak van de toerekening van Christus' gerechtigheid en de inleving ervan. De inhoud van het boekje is zo op een innerlijk doorleefde praktijk van het christen-zijn toegespitst; men kan zeggen op alle terreinen van het christelijke leven, innerlijk en uiterlijk, komt het aan op het werk van de Heilige Geest. Daarbij separeert Westerhout op elk van de door hem genoemde terreinen tussen christenen en schijn-christenen. Deze component voegt een toetsingselement toe.

Nauwgezette **sabbatsheiliging** is in dit kader een wezenlijk onderdeel van de navol-

ging.¹⁰⁶ De sfeer van scepsis rond de kerkelijke approbatie, met betrekking tot passages over formuliergebeden en een stringente doorvoering van de sabbatsheiliging, is aan dit onderdeel ontleend.

Onder het hoofdstuk "Jesus Wandel in het Geestelyke" komen meer specifieke eigenschappen van de christelijke gezindheid ter sprake, te weten de kennis van de Waarheid en de diepere dimensie ervan.¹⁰⁷ De Bijbel staat vol symbolen van hogere waarden die de zichtbare werkelijkheid overstijgen:¹⁰⁸ "Goede werken groejen niet uit de natuur op / nogh uit een goede opvoedinge / of uit een goede aerd; maer uit een geestelijke / en in Christus ingeënte gestalte."¹⁰⁹

De christelijke gezindheid wordt daarnaast ook getekend door de liefde, zowel verticaal in relatie tot God..o als horizontaal in gemeenschap met de gelovigen.... En door vertrouwen..2 en gehoorzaamheid.¹¹³ Het niet voldoen aan dit ideaal roept schuldbesef op en daarmee inleving van de noodzaak van verzoening door voldoening en geloof in de plaatsvervangende gerechtigheid van Christus...4 In plaats van zijn lezers op zichzelf terug te werpen wijst Westerhout hen boven zichzelf uit.

3.2.3. Evaluatie

Vergelijking van Afbeeldsel van Jesus Wandel met zijn preek De ware strijd van een Christen leert dat Westerhout erin is geslaagd zichzelf gelijk te blijven: de prediking werkte als een spiegel voor lezers en luisteraars. Men kan dan ook stellen dat met dit boekje de toon van het oeuvre wel gezet is. Het hoofdthema van Afbeeldsel van Jesus Wandel bevat dus een programma dat teruggaat op en doorwerkt in zijn prediking. In latere pennenvruchten treft men zo een uitwerking aan van de beginselen die hier gebundeld worden gepresenteerd. In een tractaatje over de Uittocht van Israël uit Egypte

106 Westerhout, Afbeeldsel van Jesus wandel, 59-64.

107 Westerhout, Afbeeldsel van Jesus wandel, 149-157.

108 Westerhout, Afbeeldsel van Jesus wandel, 157-165.

109 Westerhout, Afbeeldsel van Jesus wandel, 162.

110 Westerhout, Afbeeldsel van Jesus wandel, 165-168. Westerhout, Afbeeldsel van Jesus wandel, 168-172.

112 Westerhout, Afbeeldsel van Jesus wandel, 173-179.

113 Westerhout, Afbeeldsel van Jesus wandel, 179-192. 114 Westerhout, Afbeeldsel van Jesus wandel, 192-198.

138

trok Westerhout de parallel van heilsgeschiedenis en geloofsbeleving in navolging van Jezus als een pendant van Afbeeldsel van Jesus Wandel.¹¹⁵ In een ander geschrift stelde hij het moreel verval van de jeugd aan de kaak en drong hij op piëtistisch-puriteinse wijze bij de pubers aan op de waarachtige bekering¹¹⁶. Andere voorbeelden van subthema's zijn: praktisch-gericht godsdienstonderwijs,¹¹⁷ de sabbatsheiliging,¹¹⁸ de lied- en zangcultuur,¹¹⁹ het onderhouden van de biddag,¹²⁰ de opvoedingspraktijk,¹²¹ de zelfbeproeving.¹²² en de standen in het geestelijke leven.¹²³

Deze specifieke aandacht voor religieuze realiteitszin is een aandachtspunt dat verderop in dit artikel terugkeert bij onze beschouwing van zijn zelfbeeld. Interessant is de overeenkomst van deze component in zijn programma met het levenswerk van zijn oud-collega Van der Groe, die in de nabijheid van Rotterdam als predikant te Kralingen

115 M. Westerhout, Overeenkomsten van Israels staet in Aegypten, en de staet van eenen mensche in de natuur, By een verzameld ten dienste zoo voor zyn eigen gebruik, als ten nutte van alle zyne mede- Christenen, Rotterdam 1789.

116 Verzameling van veele bizonderheden. Enerzijds komt de kritische visie op de puberteit bij Westerhout, als gespeend van elk ontwikkelingspsychologisch inzicht, op de moderne lezer sterk gedateerd over. Anderzijds bevat de soteriologische component in de verhouding van Wet en Evangelie bij zijn visie op de waarachtige bekering een hoog puriteins-piëtistisch gehalte.

117 Catechismus of vragen-boekje, ten dienste voor alle onbekeerden; als mede elf bedenkingen, die zyn betrekkinge hebben tot de onbekeerden, Rotterdam, A. Boon, z.j.; Catechismus waarin vertoond word de bevindinge der vromen, op den hemelweg; by wyze van vragen en antwoorden, opgesteld: ten nutte voor alle ware christenen. Rotterdam 1792.

118 Een rake typering van het vierde gebod: "...dit gebod (is) in 't midden van de Wet der zeden gesteld, om aen te wyzen hoe dit gebod de zenuw is van alle Godzaligheid omtrent God, en van gerechtigheid omtrent de Naesten." M. Westerhout, Een practicale verhandeling of een verhoog hoe een waer christen zich al diende te gedragen, omtrent den sabbath, Wat het al is dat hy op dien dag te verrichten en te overdenken heeft. By een verzamelt ten dienste zoo voor zyn eigen gebruik, als ten nutte van alle zyne mede-Christenen, Rotterdam 1789, 2.

119 M. Westerhout, Bundel van gepaste verzen, voor een christen, om te zingen uit de psalmen Davids, bestaande in smeekingen, betrachtungen en overdenkingen, voorafgegaan van eenige aanmerkingen, omtrent den waren aart en het rechte gebruik der psalmen, opgesteld ten nutte voor alle ware christenen, z.p. 1792. Westerhout geeft hierin hoog op van de "vele kostlyke Liederen" van gereformeerd piëtistische dichters: Joachim Neander, Wilhelmus Sluiter, Hendrick Uilenbroeck, Frederik van Houten, Friedrich Adolph Lampe, Jodocus van Lodenstein en Jacobus Willemsen. Ibidem, 4.

120 M. Westerhout, Verhoog van zeer vele zaken die een christen te overdenken heeft betrekkelijk eenen dank- vast- en bededag. Om denzelven met Nut en Vrucht door te brengen, als ook eene redengeving Waerom dien dag genoemd word Een Dankdag. Voorwat zaken wy God te danken hebben. Een Vastendag. Waer toe 't vasten dienstig is. Een Bededag. Om wat zaken wy God bidden moeten. Tot nut voor zich zelf als ook zyner mede Christenen opgesteld, Rotterdam 1789. Dit boekje is volgens Westerhout geschreven naar aanleiding van de algemene dank-, vast- en bededag op 18 maart 1789. Ten opzichte van de biddagbrief van de Staten Generaal is de teneur gematigd. Cf. N.C. Kist, Neerland's bededagen en biddagsbrieven. Eene bijdrage ter opbouwning der geschiedenis van Staat en Kerk in Nederland 1-11, Leiden 1848-1849, II, 480-483. In de voorrede wijst Westerhout op de samenhang van dit werkje met zijn eerder verschenen "verhoog van de velerleije overeenkomsten, die 'er plaets hebben tusschen 't oude Volk van Israel en 't Volk van Nederland, terwyl daer in voorkomen vele Historien van ons Land, die op de Bededagen door de Leeraers by die gelegenheid, zoude kunnen worden voorgesteld, en den behoorderen in gedachten gebragt". Een exemplaar van deze publicatie is onbekend. Zij wordt ook niet vermeld in C. Huisman, Neerlands Israël; J. van Eijnatten, God, Nederland en Oranje: Dutch Calvinism and the Search for the Social Centre, Kampen 1993; J.J. Bosma, Woorden van een gezond verstand. De invloed van de Verlichting op de in het Nederlands uitgegeven preken van 1750 tot 1800, z.p. (1997).

121 Salomons voorstel, aan losbandige jongelingen die zich verbeelden, dat zy in de

dagen hunner jeugt mogen leven na het goeddunken van hun hart, Rotterdam z.j.; Korte verklaring van eenige der Spreuken Salomons, dienende tot onderrigting van de pligt der ouders omtrent hunne kinderen, en kinderen omtrent hunnen ouders, r ed. Leiden 1749.

122 Met als thema het toetsingselement. Westerhout, Zelfs-examinatie.

123 Uitgebreid verhoog van de veelderlei zaken, waar in het onderscheid gelegen is, van den eenen christen met den ander, Rotterdam z.j.

139

volgens een omljnd toetssysteem een lans had gebroken voor zelfonderzoek.¹²⁴ Westerhout geeft wellicht meer dan Van der Groe blijk van invoelingsvermogen door zijn ontmaskerende zelftest te verbinden met pastorale nazorg "voor alle die ontdekt zyn geworden aen zich zelfs": een gebedsboekje als "Handleidinge".¹²⁵ Zo ontplooid Westerhout in Brouwershaven zijn pastorale professie.

4. De emeritus van Brouwershaven als Rotterdams burgerman

In 1759 ging Westerhout met emeritaat.¹²⁶ Op 28 oktober 1759 nam hij afscheid van Brouwershaven met een vermaning tot verscheidene christelijke deugden, naar 2 Cor. 13:11.¹²⁷ Westerhout legde zijn ambtsbediening noodgedwongen "behoudens de eer,

¹²⁴ Met diens testmethode Toetsteen der waare en valsche genade.

¹²⁵ Volgens het voorwoord is dit bedoeld als een vervolg op Zelfs-examinatie. M. Westerhout, Gebedeboekje waer in te vinden zijn eenige korte gebeden, dienstig voor alle die ontdekt zijn geworden aan zich zelfs, om hun gebruik daarvan te maken. Opgesteld tot Handleidinge voor dezulken, Rotterdam 1789.

¹²⁶ De kerkenraad verleende hem op zijn verzoek ontslag wegens lichamszwakte en geheugenverlies. Acta kerkenraad Brouwershaven, 19, 29 juli, 9 oktober 1759.

¹²⁷ Acta kerkenraad Brouwershaven, 28 oktober 1759.

140 141

zonder bezolding" neer.¹²⁸ Volgens eigen woorden was de beweegreden tot emeritering energie- en geheugenverlies; vermoedelijk was het een zware depressie: God zelfs heeft voor my den weg gebaant, door my met groote zwakheid des lichaams, en groot verval in het geheugen te bezoeken, om dus vryheid te hebben om myne bedieninge needer te leggen.¹²⁹

Naspraak wees er evenwel op dat hij niet in alles de autoriteit van de classis zou hebben gerespecteerd bij de ontslagprocedure.¹³⁰ Los daarvan bleef Westerhout als teken van verbondenheid zich "rustend leeraar van Brouwershaven" noemen, net als de nadere reformateur Jakobus Koelman (1633-1695) in de zeventiende eeuw inzake Sluis had gedaan. Evenals ooit zijn vader vestigde hij zich in 1759 te Rotterdam als ambteloos burger. De ziekelijke aandoening bleek echter niet chronisch, want in zijn vaderstad stabiliseerde zijn gezondheid. Na zeven jaar kon hij zelfs volledig herstel melden:

(dat) ik echter, tegen alle verwachtinge in myne klimmende jaaren, noch wederom uit zwakheid krachten verkreegen heb, en myn geheugen door Gods byzondere genade zeer gesterkt, ja zelfs vernieuwd en vermeerderd is ...¹³¹

Een jaar na dit herstel zag de verwerking van de geleden tegenslagen het licht: een boekje over "den weg der beproevingen" waarin hij in het perspectief van Gods Verbond de bewaring van de Kerk zowel op macroniveau in de (inter)nationale loop

der kerkgeschiedenis als op microniveau in de persoonlijke bekeringsgeschiedenis beschreef als hart onder de riem voor lijdenden in hun geestelijke verlatingen.¹³² De armslag die hem als ambteloos burger was gegeven, motiveerde hem ook de rest van zijn leven tot schrijversactiviteiten.¹³³ In het vervolg zullen we merken dat in deze episode juist op het punt van de schriftelijke communicatie en de christelijke handreiking zijn kracht lag.

4.1. Relaties

Het gezellige verkeer met familie, vrienden en kennissen was in Rotterdam ongetwijfeld intensiever mogelijk dan voorheen in Bodegraven en Brouwershaven. Geertruy

128 Volgens de Boekzaalschrijver: "..het behaagde den Heere, hem met zodanige zwakheid, vooral in het geheugen, te bezoeken, dat hy geheel onvermogen werd langer het H. Dienstwerk waar te nemen, en zich daar door genoodzaakt vond, behoudens de eer, zonder bezolding, zyne bediening neder te leggen." De attestatie voor Westerhout en Jacoba de Vroe werd afgegeven op 18 november d.a.v. Acta kerkenraad Brouwershaven, 18 nov. 1759. Volgens de Boekzaalschrijver genoot Westerhout een redelijke welstandspositie. Wegens zijn vermogenspositie kon hij zich een onbezoldigde positie veroorloven.

129 M. Westerhout, Verzameling van veele bijzonderheden, voorreden, II. Mijn dank gaat uit naar de medisch historicus M.J. van Lieburg. De combinatie van "groot verval in het geheugen" en "zwakheid des lichaams" op 54-jarige leeftijd lijkt te duiden op *dementia precox*. Aangezien het ziektebeeld bij Westerhout geen progressief proces bleek te zijn ligt het echter meer voor de hand te denken aan een zware depressie als diagnose.

130 Kerkenraad Brouwershaven, 24 februari 1760.

131 Westerhout, Bestiering van des Heeren kinderen, Opdragt *5 vo.

132 Westerhout, Bestiering van des Heeren kinderen (1767). Het is door hem geschreven tijdens zijn ziekteperiode. Cf. Westerhout, Verzameling van veele bijzonderheden, voorreden, V.

133 Volgens de Boekzaalschrijver: "tot stichting van zichzelf en anderen, en welken op zyne eigene kosten, ten nutte vooral der arme jeugd, gedrukt zyn". Westerhout merkt over zijn bezigheden op: "Ik hebbe in allen de Jaren, die ik als een Rustend Leeraar in Rotterdam gewoond heb, van 't Jaar 1759 af, blyken gegeven, dat ik hert en lust hadde, om te leven tot nut voor myn naaste, om hun heil te bevorderen, zoo in het tydelijke, als in 't geestelyke." Westerhout, Bundel van gepaste verzen, Opdragt z.p.

142

Westerhout, de zuster van Martinus, had zich er als weduwe gevestigd aan de Hoogstraat, en na haar huwelijk met Jacobus Boutkan trok zij bij deze in in diens woning aan de Nieuwe Haven bij de Pakkingbrug. In het jaar dat haar broer naar Rotterdam overkwam was zij juist voor de tweede maal weduwe. Zij zou er echter de rest van haar leven blijven wonen.¹³⁴ Aan de Lombertstraat woonde het echtpaar Westerhout-De Vroe meer dan twaalf jaar.¹³⁵ Een tegenslag die hen intussen trof was het overlijden van Burga Jacoba, Westerhouts stiefdochter, in 1770 na een huwelijk van drie jaar met de beeldhouwer en plaatsnijder Johannes Keerbergen (1742-1812).¹³⁶ Hun zoon Anthonie ontving de gecombineerde familienaam Westerhout-Keerbergen. Het feit dat Westerhout zijn familienaam aan de zoon van zijn stiefdochter, die

overigens naderhand predikant werd, toekende suggereert een zekere compensatie voor gemis aan eigen nakroost.¹³⁷ Jacoba de Vroe ontviel hem op 28 april 1772.

Binnen relatief korte tijd verbond Westerhout zich voor de derde keer in het huwelijk, namelijk op 11 december 1772 met de 21 jaar jongere weduwe Aemilia Margaretha Bontenbal (1726-1788). Dit ging gepaard met een verhuizing naar de Oppert bij de Lommertsbrug, het woonhuis van zijn vrouw.¹³⁸ Ook haar zou hij overleven. Op 20 december 1788 overleed zij na een huwelijk van zestien jaar. ¹³⁹

Westerhout vond, als gezegd, gedurende deze lange emeritaatsperiode ruimschoots tijd voor studie en tekstverwerking. Zijn overdenking stond in het teken van het toekomstige leven en de zorg voor een patroon van vroomheidsbeoefening. Zo belegde hij aan huis bij wijze van voorbereiding op de rustdag zaterdagavondbijeenkomsten, de zogenaamde "voorsabbath". Dit bestond o.a. uit "een voorafsprak" van Westerhout zelf en een slotlied of slotpsalm¹⁴⁰ De vaste kern werd gevormd door Westerhout en zijn inwonende nicht Johanna de Haas, de twee meiden, zijn huishoudster Pieterella Lief-kind en de zoon van zijn behuiddochter Anthonie Westerhout Keerbergen.¹⁴¹ Op deze wijze zette hij tijdens zijn laatste levensjaren te Rotterdam een oude traditie voort, die dateerde van voor zijn verhuizing van Bodegraven naar Brouwershaven.¹⁴² Het mondde

134 DTB Rotterdam huw. 14-10-1751; begr. J. Boutkan n januari 1759 + begr. Geertruy 19 januari 1784, wonende aan de Nieuwe haven.

135 Aan de Lombertstraat, over de Klaversteeg, zoals blijkt uit de begraafaangifte van Jacoba de Vroe.

136 Z.o.h.: P.M. Kernkamp, 'Tussen Reformatie en Revolutie', 38-41.

137 Anthonie Westerhout Keerbergen (1768-1821), was predikant te Acquoy 1799 en Uithoorn 1819. Westerhout legateerde aan hem t.b.v. zijn theologische studie, zijn proponentschap en ter voorziening in benodigdheden voor zijn ambtsuitoefening f 6000,- onder toezicht van ds. Petrus Kaas. Verder vermaakte Westerhout aan hem zijn complete gedrukte oeuvre, alsmede zijn preken en andere eigen manuscripten. ONA Rotterdam 3067-11. Zijn moeder Jacoba de Vroe had aan hem vermaakt f 12.655:1:11. Cf. Kernkamp, 'Tussen Reformatie en Revolutie', 4o. Westerhout en Jacoba de Vroe traden op bij zijn doop als getuigen. DTB Rotterdam inv. I: 23 augustus 1768.

138 Zoals blijkt uit de trouwinschrijving, was hij woonachtig aan de Lombertstraat en zij aan de Oppert. Bij zijn overlijden woonde hij aan de Oppert.

139 Aemilia Margaretha Bontenbal, gedoopt op 8 juli 1726 in Zevenhuizen, dochter van Jan Jr. Bontenbal en Johanna Geertrui Verbeek, en overleden op 24 december 1788 in Rotterdam, 62 jaar oud. Aemilia Margaretha: (1) trouwde, 29 jaar oud, op 30 mei 1756 in Rotterdam met Nicolaas Lijdelhoff, j.m. van Rotterdam Nicolaas is overleden. (2) trouwde, 46 jaar oud, op 13 december 1772 in Rotterdam met Westerhout, nadat zij op 29 november 1772 in Rotterdam in ondertrouw zijn gegaan. Hoogte van impost op het trouwen, f 3o,-. Haar broer Jan Bontenbal, schout en secretaris van Zevenhuizen, wordt vermeld als administrateur in hun testament voor notaris Anthony Westerbaan te Rotterdam d.d. 14 januari 1773. ONA Rotterdam 3219, 9-25; DTB Zevenhuizen 6, 10; Gaarders Zevenhuizen 4, 156; DTB Rotterdam inv. 14 Trouwen.

140 Westerhout, Een practicale verhandeling omtrent den sabbath, voorreden, V.

141 Deze worden genoemd in ONA Rotterdam inv. 3067-11 en 3196, 735.

142 Westerhout, Een verhoog van veele zaaken, voorreden, II. Westerhout zegt hierover: "al vroeg in myne eerste Gemeinte, heb ik Jaren achter den anderen, des

Saturdags een uur met velen in myne wooning, afgezonderd, tot Voorbereidinge voor den Sabbath." Westerhout, Een practicale verhandeling omtrent den sabbath, voorreden, V.

143

uit in de publicatie van een gedragslijn voor de viering van de rustdag.¹⁴³

Als we uitgaan van zijn eigen woorden heeft hij zich ook kerkelijk in het geestelijk klimaat van Rotterdam thuis gevoeld:

In 't byzonder heeft Gods Kerk, in myne Geboorte-Stad Rotterdam, redenen van blydschap en Dankbaarheid, dat alle des zelfs Leeraars, de Goddelyke waarheden, zoo rechtzinnig, den volke voorhouden, en met eenparige schouders, de Arke des Heeren dragen, en alles aanwenden, om dese gemeente, als een Hof des Heeren, te doen bloejen...¹⁴⁴

Relevante connecties met vromen zijn overigens minder eenvoudig te traceren dan de netwerkrelaties die bijvoorbeeld in zijn testament worden vermeld.¹⁴⁵ Bevriend was hij met de Rotterdamse diaken en gelegenhedsdichter Johannes van Boskoop (1714-na 1799),¹⁴⁶ die bekend stond als warm voorstander van de vromen, en met de schrijfgrage leken-theoloog Cornelis Vermeyne (1759-na 1796),⁴⁷ ooit een buurjongen. Met de ambtgenoten betoonde Westerhout zich tot op hoge leeftijd loyaal. Vertrouwelijke contacten waren er vooral met de zeer orthodoxe Johannes Habbema (1733-1800)¹⁴⁸ en Petrus Kaas (1742-1816).¹⁴⁶ Kaas was evenals Westerhout Rotterdammer en bovendien te Brouwershaven een van zijn opvolgers en hij stond sinds 1787 te Rotterdam. Beiden hadden dus duidelijke overeenkomsten met Westerhout.

¹⁴³ Westerhout, Een practicale verhandeling omtrent den sabbath.

¹⁴⁴ Westerhout, Bestieringe van des Heeren kinderen, Voorreden, ***«4

¹⁴⁵ Vooral zijn laatste testament en de specificatie van executie verschaft inzicht in het netwerk van kennissen en relaties.

¹⁴⁶ Z.o.h.: Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek, IV, 250-251. Als voorredenaar van een invloedrijk egodocument leende hij zijn pen voor lofdichten bij meditatieve lectuur van gereformeerde snit. In 1773 benoemde Westerhout hem als administrateur van zijn nalatenschap. ONA Rotterdam 3219, 9-25. Van Boskoop plaatste een lang lofdicht in Westerhouts Bestieringe voor des Heeren kinderen. Zijn piëtistische affiniteit blijkt tevens uit lofdichten in de autobiografie van Hermanus Hermsen en de werken van Ebenezer en Ralph Erskine. Cf. F.A. van Lieburg, Levens van vromen. Gereformeerd piëtisme in de achttiende eeuw, Kampen 1991, 168; R. Erskine, De kragt der zonde, en hoe de wet de kragt is van dezelve, geopent en ontfouwt in verscheide predikatien, gepredikt te Kinglassy den 31. July; als ook te Orwel den 7 en 8 Augustus 1727, tweede druk, Utrecht 1775; R. Erskine, Gevoelige tegenwoordigheid, over Gen. XXXV:13. Kameren van veiligheid, in tyden van gevaar, over Jez. XXVI: 20, 21. ... / Alles voorgesteld in verscheide predikatien Uit het Engelsch vertaalt, door J. Ross, tweede druk, Utrecht 1774; zijn Voetiaanse Oranjegezindheid: Verzameling van gedichten op de verheffing, inhuldiging ... van Willem Karel Henrik Friso in 1747 1 door R. Blok, J. van Boskoop, J.J. Brahé, J. Bremer, H. van Brevoort ... [e.a.] , z.p. z.j.

¹⁴⁷ Zijn geboortejaar viel samen met de komst van Westerhout in Rotterdam. Hij woonde evenals Westerhout in de Lombertstraat. C(K)ornelis Vermey(ij)ne A(ert)z. was gehuwd met Catharina Wijnandia Wagenaar (1783) en na haar overlijden met Cietje Bedijs (1785). DTB Rotterdam. Westerhout nam van zijn jeugdige buurman

een breedvoerig lofdicht, d.d. 1 augustus 1780 (sic), op in zijn opvoedingstractaat *Verzameling van veele bijzonderheden, nuttig en noodig om door Nederlands jeugd gekent en betragt te worden* (1782) Vermeyne publiceerde *Gestaafde waarschouwing teegens de schaadelyke en oproerige denk- en de haatlyke schryfwyze hoofdzakelyk, ter verdediging van ... Petrus Hofstede ... Amsterdam 1790 en HELLENBROEK. Verrykt met een aanpryzende voorreden van den Wel Eerw. Heere Jan Scharp Predikant te Rotterdam, 's Gravenhage 1791.*

148 Een theoloog, die opkwam voor een piëtistische geloofsbeleving; geestverwant en medestander van de vooraanstaande orthodoxe polemist Johannes Conradus Appelius (1715-1798). In 1773 benoemde Westerhout hem als administrateur van zijn nalatenschap. ONA Rotterdam 3219, 9-25 (14-1-1773).

149 In 1790 benoemde Westerhout hem als administrateur van zijn nalatenschap. ONA Rotterdam 3067-11 (27-1-1790).

144

4.2. Filantroop en producent van stichtelijke lectuur

Preken deed Westerhout trouwens weinig of niet gedurende de 34 emeritaatsjaren. De Boekzaalschrijver noemt als voorbeelden van Westerhouts herstel een tweetal zondagen waarop hij als emerituspredikant voorging in een eredienst: 15 juli 1781 in Zevenhuizen en een week later, op 21 juli, in Bodegraven.¹⁵⁰ Zoals gezegd drukte Westerhout zich vooral schriftelijk uit.¹⁵¹ In de jaren '60 en '70 gaf hij uit een werkje over de Kerk als teken van Gods verbondstrouw en een geheel omgewerkte en geïllustreerde herdruk van *Afbeeldsel van Jesus wandel*. In de jaren '80 verscheen eerst een opvoedingstractaat. Daarop volgde een stroom tractaatjes. In de periode 1788 tot 1792 vond Westerhout namelijk de weg naar de uitgeverij van Nicolaas Cornel en de boekdrukkerij van Adrianus Boon. Koperslager Cornelis Overman (1747-1821) naaide de boekjes, die op enkele uitzonderingen na slechts luttele katernen telden, bij wijze van bijverdienste in.¹⁵²

In 1792 publiceerde hij op 88-jarige leeftijd bijvoorbeeld een liturgische leidraad voor het psalmgezing, bedoeld o.a. "tot gemak der Leeraars, om spoedig een gepast Versje te vinden, om op hunne Predikationen na te laten zingen".¹⁵³ Het werk was tevens voorzien van een historisch getinte terugblik op de invoering van de psalmberijming van 1773.¹⁵⁴ Op deze wijze vond Westerhout gedurende zijn emeritaat ruimte voor schriftelijke overdracht.

Behalve zorg voor onderwijs en pastoraat via de drukpers deed Westerhout in Rotterdam aan diaconaat. De neiging van het vrome gemoed kreeg gestalte in werken van liefdadigheid en barmhartigheid. Zo liet hij de kerk van Brouwershaven op zijn kosten "zeer verbeteren en verciere[n]". In 1779 werd in de Grote of Sint Nicolaaskerk namelijk een fraaie afscheiding gemaakt tussen koor- en preekkerk. Dit geschenk van Wester-

¹⁵⁰ Het suggereert slechts een tweevoudige preekbeurt over de hele emeritaatsperiode. Wel sprak hij in 1784 nog in de kerk van Bodegraven bij de presentatie van het avondmaalszilver, maar hij werd er vooral ook toegesproken. In Zevenhuizen, gemeente van zijn overleden zwager G. Sohnius en consulentgemeente van Kralingen, nam hij een preekbeurt waar voor ds. Abraham Fenema (1715-1797).

¹⁵¹ Uitgevers en boekdrukkers met wie hij te Rotterdam de uitgave van zijn pennenvruchten overeenkwam waren Philippus Lozel, Reinier Arrenberg, J. Hendriksen, Nicolaas Cornel, Hendrik Wyt en Adrianus Boon. Na het overlijden van

Westerhout werd f 28,90 uitgekeerd aan Arrenberg voor het drukken van de rouwbrieven. ONA Rotterdam 3196, 735. Cf. over Nicolaas Cornel (1756-1841): , Predikant tussen Piëtisme en Reveil. Portret van Joan Hugo van der Groe (1735-1818), Kampen 1991, 71. Na het overlijden van Westerhout werd f 24,20 uitgekeerd aan N. Cornel voor geleverde boeken. ONA Rotterdam 3196, 735. Cf. Over Adriaan Boon (1763-1802) als kunstschilder: T. Kootte, 'Naar schilderwerk herschapen. Portretten van Theodorus van der Groe', in: J. Exalto / F.A. van Lieburg (ed.), Neerlands laatste ziener. Leven, werk en invloed van Theodorus van der Groe (1705-1784), Rotterdam 2007, 109-118, 113-114.

152 DTB en BS Rotterdam. Na het overlijden van Westerhout werd f 28,10 uitgekeerd aan Cornelis Overman voor het innaaien van boekjes. ONA Rotterdam 3196, 735. De bewaard gebleven exemplaren zijn merendeels eenvoudig en zonder luxieuze band uitgevoerd, hetgeen wijst op een hoge kwetsbaarheid en verliesgevoeligheid. Dit kan als een verklaring worden beschouwd voor de zeldzaamheid. Slechts bij uitzondering ziet men een titel vermeld in boedelbeschrijvingen en auctiecatalogi. Dat overkwam mij slechts tweemaal v.w.b. Bestieringe van des Heeren kinderen. Cf. de autiecatalogi van Th. van der Groe (Leiden, 1785) en van J.H. van der Groe (Leiden, 1818) respectievelijk nr. 667 en p. 64, nr. 93.

153 Westerhout, Bundel van gepaste verzen, 24. In Rotterdam, waar in dit opzicht de vooraanstaande predikanten Gerard Johan Nahuys (1738-1781) en Petrus Hofstede (1716-1803) de koers aangaven, werden weinig of geen weerstanden tegen de invoering van de Psalmberijming van 1773 vernomen. Terecht wijst R.A. Bosch erop dat Hofstede, op andere punten vaak geen voorloper, zich met de voorspoedige introductie zeer ingenomen betoonde. Ook Westerhout sloot zich blijkens deze gedragslijn hierbij aan. Cf. J.P. de Bie, Het leven en de werken van Petrus Hofstede, Rotterdam 1899, 291-306; R.A. Bosch, En nooit meer oude psalmen zingen. Zingend geloven in een nieuwe tijd 1760-1810, Zoetermeer 1996, 86.

154 Westerhout, Bundel van gepaste verzen, 3-24. Hierin ook een overzicht van in 1774 en '75 gehouden inleidingsdiensten. Ibidem, 6-8.

145

hout werd publiekelijk beantwoord met een plechtig lofdicht "Gedachtenis", dat men er nog steeds kan bewonderen als muurplaat.¹⁵⁵

In 1784 vereerde hij de kerk van Bodegraven met een tweetal zilveren avondmaalschotels en een zilveren doopbekken.¹⁵⁶ Het persoonlijk getinte karakter van dit geschenk werd onderstreept door de afkomst van de geveer als gelijknamige zoon van een Rotterdamse zilversmid!¹⁵⁷ Er waren vele "hoorderen" in de kerk om hun belangstelling te

¹⁵⁵ Bij de restauratie van 1963 werd deze afscheiding gedeeltelijk weggenomen. De tekst laten we hier volgen:

"GEDACHTENIS

Wat Zaligheid o Volk van 't Mééryk Brouwershaven

Wordt U verkondigd in dit ruime Heiligdom!

Och! Dat Uw harten zich aan Christus overgaaven

Aan Christus, 's Vaders Zoon en Zoons Bruidegom!

Dit zou 't weldaadig hart van WESTERHOUT verkwikken

Die U dit Schutzel, in dit luchtig Godshuis schenkt,

Die als Uw Leeraar in zyn rustende oogenblikken

Na 't agttienjaarg Werk nog gunstig aan U denkt:

Nog smeekt zyn Ziel voor U de keur der zegeningen

Van Moses Godt die in den Braambosch heeft gewoond,
 Nog blyft zyn Pleittaaal door de hooge wolken dringen
 Dat Uw Gemeente steeds met Heil moog zyn bekroond!
 Al wat U troost versterkt volmaakt en strekt ten zeegen,
 Vervroolykt zynen Geest veraangenaamt zyn Rust!
 Gedenk o Volk dat Hy U eertyds 's Heeren wegen
 Getrouw verkondigd heeft de Godsdienst zy Uw Lust!
 Dan zal Hy 't nut geschenk aan u zig nooit beklagen.
 Dan dankt Hy zynen God en pryst Immanuel;
 Dan juicht zyn vroom tong in zyne laatste dagen,
 Dan zegt Hy stervende U al zegenend Vaarwel!
 Dan zal Uw braave KAAS den Hemel offers brengen!
 Dan zingt Uw trouwe Boom by beurte 's Heeren Lof!
 Dan zult Ge Uw stem met alle Uw trouwe Leeraars mengen
 Niet slegts in dit Gebouw; maar ook in 't Hemelhof!
 MDCCLXXIX"

156 "Den 2 augustus hadden wij 't uitnemend genoeg dat onze oude geliefde predikant ds. Martinus Westerhout, thans rustend predikant van Brouwershaven, personelik aan de kerk van Bodegraven een kostelijk geschenk vereeren kwam, bestaande in een zilver doopbekken en twee Zilvere Schotels ter bediening vant Heilig Avondmaal. Bij diezelve gelegenheid vond zich gemelde oude Leeraar opgewekt om openlijk den God Zijnen goedertierenheid te danken voor t veeltal weldaden welk de Heer naar 't in en uitwendig aan Hem had grootgemaakt, hebbende tenonderwerp Zijner Redevoering 1 Thess. 5:18: Dankt God in alles want dit is de wille Gods in Christus Jezus over u." Boekzaal 1784. De twee zilveren avondmaalsschotels bevatten de volgende tekst:

"De grijze leeraar WESTERHOUT
 Die twaalf jaar lang als Heil-Herout
 Door 's Heilands Stem, U riep ten leven
 Heeft nu tot zijn Gedachtenis
 Dees schotel voor des 'Heeren Disch
 Uit Liefde aan U gegeven
 M.D.C.C.L.XXXIV"

Het zilver doopbekken is voorzien van randschriften waarop men het volgende randschrift las: "MAARTEN WESTERHOUT

Die in zijn jonge jaren
 Den BODEGRAVENAARS
 Had 's Heeren Woord geleerd,
 Heeft hun, om onder hen
 Zijn aandenk te bewaren
 Dees kom ten dienst des Doops
 In Zijnen rust vereerd, Ao. 1784."

157 De zilveren voorwerpen zijn nog steeds in gebruik, beiden voorzien van een randschrift.

146

tonen. De toenmalige predikant ds. Johannes Geltsligter (1760-1819) bedankte met een preek over 2 Kron. 24:16: "Hy hadde goet gedaen in Israël/ beyde aen Godt/ ende synen huysen."

Op het terrein van de filantropie liggen zijn legaten aan diaconale instellingen te Bodegraven en Brouwershaven en het weeshuis, de diaconiearmen en de armscholen van Rotterdam.¹⁵⁸

De pennenvruchten die hij bij Cornel en Boon liet drukken dienden geen winstoogmerk; zij waren bedoeld als present- en prijsboekjes en ten behoeve van de toerusting van minderbedeelden.¹⁵⁹ Westerhout had een zekere voorkeur voor zijn Vertoog van zeer veel zaken, dewelken hunne betrekkinge hebben tot eene Zelfs-examinatie. Aan kinderen uit het wees- en armhuis die werden ontslagen bij hun belijdenis als lidmaat zou zolang de voorraad strekte een exemplaar worden uitgereikt van dit boekje over zelfonderzoek. De opzieners der armscholen hadden opslagruimte beschikbaar gesteld om er zijn fonds permanent te deponeren.¹⁶⁰

Westerhout zorgde ervoor dat ook na zijn dood de goede doelen op deze wijze werden gediend. Per testament bepaalde hij dat jaarlijks 50 exemplaren moesten worden uitgedeeld aan de beste leerlingen van de Rotterdamse armscholen.¹⁶¹ Zo stond hij in de gemeente Rotterdam met open oog voor de sociaal zwakkeren. De erkenning die hij hiervoor ontving had positieve invloed op zijn welbevinden. Een altruïstische instelling was hem dan ook niet vreemd.

4.3. Westerhouts egodocument

Meer dan eens motiveerde Westerhout zijn schrijflust in termen als "Ten dienste en gebruik zoo voor myn zelfs, als voor myne mede Vromen". En dat niet zonder reden, want in zijn pennenvruchten projecteerde hij als het ware zijn fascinatie voor de religieuze ervaring.¹⁶² Dat dit ook van toepassing is op zijn persoonlijke godservaring kan men uit enkele van zijn uitgaven opmaken. Een belangrijk selectie criterium voor uitgave

¹⁵⁸ In het testament van Westerhout wordt o.m. een bedrag van 1000 gulden gelegateerd aan het godshuis te Brouwershaven, waar zowel wezen als bejaarden wonen. Voorwaarde is onder meer dat een nieuwe "fraeije deur" in dat gebouw wordt geplaatst, "zullende ook nevens de voordeur moeten worden gesteld twee steene beelden vertoonende een oud man en oude vrouw die te Rotterdam moeten worden gemaakt door Johannes Keerbergen", de kunstzinnige weduwnaar van Burga Paspoort. ONA Rotterdam 2067-11 (27 jan. 1790).

¹⁵⁹ Hij schrijft zijn op eigen kosten gedrukte werkjes "van tydt tot tydt voor Prysjes in de Diaconiescholen, en die van myn twee voorige Gemeentens geschikt (te) hebbe(n)". Westerhout, Verzameling van veele bizonderheden, voorreden, XV. Dominee Kaas was belast met de distributie van de schriftelijke nalatenschap die op de zolder van de diakoniearmenschool was opgeslagen. T.w. van "die Boeken, die hij Testateur in grooten getale heeft laten drukken, zijnde geplaatst op een zolder van het Diaconiearmschool in de Baan." ONA Rotterdam 2067-11.

¹⁶⁰ Op de zolder van de diakoniearmenschool aan de Baan. ONA Rotterdam 3067-11. Zie in het algemeen over de diaconieschool van Rotterdam: H.C. Hazewinkel, Geschiedenis van Rotterdam, I-IV, Zaltbommel 1974-1975, 1194-1200. Zie vooral: M.J. van Lieburg, Gilden, gestichten en gezondheidszorg. Vijftien opstellen over de medische stadsgeschiedenis van Rotterdam, Rotterdam 1984, 85-100.

¹⁶¹ De schoolmeesters dienden op het titelblad te vermelden aan wie de prijzen werden toegekend en bovendien "van wie, tot wat einde en wanneer." Een bewaard gebleven exemplaar is bij dit artikel als illustratie opgenomen. ONA Rotterdam 3067-11.

162 Cf. n.a.v. het werk van W. Teellinck over zelfonderzoek en psychoanalyse: H. Westerink, *Met het oog van de ziel. Een godsdienstpsychologische en mentaliteitshistorische studie naar mensvisie, zelfonderzoek en geloofsbeleving in het werk van Willem Teellinck (1579-1629)*, Zoetermeer 2002, 249-263, 305-308. Een verhelderende toelichting op de psychologische achtergrond van *Het Innige Christendom (1740)* van Wilhelmus Schortinghuis geeft R.A. Bosch in zijn *Wilhelmus Schortinghuis*, Kampen 2007, 35-36.

147

van zijn handschriften was het nut voor de inspectie van eigen godsdienstbeleving.¹⁶³ Er is bijvoorbeeld een inhoudelijke samenhang tussen *Zelfs-examinatie* en *Westerhouts zelfbeeld*.¹⁶⁴ *Zelfs-examinatie* staat in dat verband dan ook niet los van zelfprojectie. In vergelijking met Van der Groe die zijn *Toetsteen der waare en valsche genade* bedoelde voor zelfbeproeving en als pastoraal handboek motiveert Westerhout zijn *Zelfs-examinatie* behalve als "eene ziels alleensprake" mede als een hulpmiddel voor jonge predikanten.

163 Zoals bijvoorbeeld zijn werkje over de *militio Christi*: "Ik hebbe juist deze Text verkoren te laten drukken om zo veele ik kan terug te houden, zich niet neder te zetten op valsche gronden, om 't huis hunner ziele, niet te bouwen op een Zand-Grond". Westerhout, *De ware strijd van een Christen, voorreden*, V. Westerhout laat zich i.v.m. de zelfbeproeving in afwijzende zin uit over het controversiële standpunt van de Labadisten over de functie van de Wet in het Nieuwe Testament. Westerhout, *Zelfs-examinatie*, z.p.

164 Een voorbeeld: "Dat geen schepsel die nog geheel wettisch werkt, en nog werkt in eigen kracht, zich zelfs daer van kan afhelfen, en dat geen Leeraer zoo eenen leeren kan, dat recht Euangelisch werken, hoe het den H. Geest is die hem "t leven op vrye genade, op Jesus borgegerchtigheid leeren kan". Westerhout, *Zelfs-examinatie*, 110 G3. In de voorrede van zijn preek over de enge poort laat Westerhout zich sceptisch uit over het religieuze zelfbeeld van veel tijdgenoten. Hier komt tevens positief het quietistische element naar voren: vromen die in een terugval verkeren, zijn niet in staat zich te herstellen met behulp van middelen zoals de prediking en het pastoraat, maar alleen door de Heilige Geest.

148

De onverschilligheid van tijdgenoten ten opzichte van de gereformeerde heilsordeleer herinnerde beiden aan hun eigen verleden als onbekeerde dominee.¹⁶⁵

Zo ligt zijn *Een verhoog van veele zaaken, die ik biddende van God begeeren en daar alle ware vromen, met mij na te staan hebben feitelijk in het verlengde van zijn bekeering als dominee*. Het kan tevens worden getypeerd als exponent van eigen intellectuele verwerking van de controverse over Eswijlers *Zielseen zame Meditatiën*. Het boekje,

waarvan de inhoud voortvloeide uit de rustdagwijdingen in huize Westerhout, werd gepubliceerd met oog op een bevindelijke voorbeeldrol:

Is het ook wel eens noodig en nuttig, dat een' waren Bekeerden, opentlyk van zyne bekeeringe tot anderen spreekt: opdat hy anderen gaende maeke in begeerten, om ook van God tot de ware bekeeringe gebragt te worden. Dit heeft my bewogen opentlyk te spreken, van myne Bekeeringe tot anderen, en ook om iets daer van door den Druk gemeen te maken.¹⁶⁶

Een tweede werkje dat althans voor een substantieel gedeelte eveneens de kenmerken van het exempelgenre vertoont, verscheen in dezelfde tijd onder de titel *Mijne dankzeggingen tot God, over geschonken weldaden uit vrije genade, boven veele anderen mij gegeven Vermeld tot eere van Gods Naam, en tot myn Zielsopwekkinge, om God daar*

voor te danken.¹⁶⁷ Dit geschrift dat als een persoonlijk getuigenis in eerste persoonsvorm het licht zag is bedoeld als exponent van dankbaarheid voor zegeningen. Volgens de aanhef bevat het niet minder dan

een vertoog, van myne uitgaende Zielszugtingen tot Godt; myne oprechte begeertens, om van Godt daer toe verwaerdigt te worden, dat ik in myne zeer hooge Jaren, een sierlyk Christen moge zyn. Opgesteld tot myn eygen gebruik, om aen Godt bekent te maken waar het my om te doen is, en om aen myne mede geloovigen te vertonen, waer zy met my naer te staen hebben.¹⁶⁸

De eerstgenoemde pennenvrucht zag het licht in 1789 en bevat een evaluatie van Westerhouts spirituele loopbaan. In 67 bladzijden beschrijft hij eerst relatief beknopt enkele min of meer algemene levensomstandigheden (blz. 1-4) om vervolgens vrij minutieus de eigen geloofsbeleving te documenteren (blz. 5-67). Het opschrift boven dit laatste

gedeelte luidt niet zonder reden: "In het byzonder ben ik grootelyks verplicht, om Godt te danken voor geestelyke voorrechten".

Het relaas van eigen geestelijke leven impliceert weliswaar een verwerking van de verschillende stadia van het beschreven onderwerp maar is in de chronologische structuur daarin minder consequent dan in de gedetailleerdheid. Ten opzichte van deze proportioneel uiteenlopende verhouding tussen de fysieke en de spirituele dimensie van het leven is een vergelijking mogelijk met de invloedrijke zeventiende eeuwse piëtist Theodorus à Brakel (1608-1668).¹⁶⁹ Westerhout trekt intussen verschillende parallellen van wat wel en niet bekering mag heten. Kenmerkend is een pessimistische benadering van het wilselement en een zeker accent op de inleving van de gereformeerde zonde- en de satisfactieeler in het licht van wet en

¹⁶⁵ Westerhout, *Zelfs-examinatie, voorreden*.

¹⁶⁶ Westerhout, *Een vertoog van veele zaaken, voorreden, I*.

¹⁶⁷ *Mijne dankzeggingen tot God, over geschonken weldaden uit vrije genade, boven veele anderen mij gegeven Vermeld tot eere van Gods Naam, en tot myn Zielsopwekkinge, om God daar voor te danken*, Rotterdam 1789

¹⁶⁸ M. Westerhout, *Mijne dankzeggingen tot God, 1*.

¹⁶⁹ Cf. , "Theodorus à Brakel", in: T. Brienen e.a., *Figuren en thema's van de Nadere Reformatie I*, Kampen 1987, 52-63, vooral: 58-61.

149

evangelie.¹⁷⁰ Daarin beluistert men zijn sympathie voor Eswijlers Zielseenzame meditatiën, zoals ook de volgende passage illustreert:

...Dat Godt my heeft leeren zien, dat ik my buiten staet bevond om my zelfs te brengen tot eene waerachtige bekeeringe, om myn hart te veranderen, my zelfs te maken tot een nieuw Schepsel, en dat geen bloot Schepsel my daertoe konde brengen, dat het Godt alleen is, die den zondaer de bekeeringe ten leven schenken moet, Act. XI: vs. 18 ..."171

Westerhout schrijft in zijn spirituele autobiografie over highlights uit eigen geestelijke levensloop. Onderwerpen die zijn warme belangstelling hebben zijn bijvoorbeeld de

avondmaalsviering als een "Goddelyk recht",¹⁷² de gereformeerde geloofsleer¹⁷³ en de neergang van de moraal met daaraan verbonden zijn verontrusting over de welstand van het Nederlandse volk:

... dat Gods tuchtroede, geene den minsten verbetering onder Nederlands Volk te weeg brengt, dat God met zynen geest meer en meer wykt van de Kerk, en dat Nederlands Volk zich ten verderve nederheld.¹⁷⁴

Deze laatste opmerking is beduidend lager getoonzet dan zijn conclusie van meer dan 20 jaren eerder:

... daar zyn ook wel redenen van bekommeringen, dat God de Kerk uit Nederland wel haast verplaatsen mocht, om dat het zeer klaar te bemerken is, dat de Heere meer en meer met zyn Geest uit de Kerk wykt.¹⁷⁵

Aan het eind van al deze openhartigheid sluit Westerhout zijn getuigenis af met een lofverheffing:

Zie daer, zeer vele zaken vertoont, die ik tot roem van de vrye genade, met vrymoedigheid in 't openbaer kome te belyden. Een eeuwigheid hebbe ik noodig, om God daar over te verheerlyken.¹⁷⁶

4.5. Overlijden

Deze laatste wens zou worden vervuld in 1793. De Boekzaalschrijver tekent aan over de voorbereiding op eigen levenseinde dat hij in goede gezondheid en met behoud van gezichtsvermogen zijn tijd doorbracht met overdenken, lezen en spreken over de weg Gods ter zaliging van zondaars. Na een langdurig verval van krachten¹⁷⁷ is Westerhout

170 Westerhout, Een verhoog van veele zaaken, 68-76.

171 Westerhout, Een verhoog van veele zaaken, 51.

172 Westerhout, Een verhoog van veele zaaken, 27-28, 60.

173 Westerhout, Een verhoog van veele zaaken, 32.

174 Westerhout, Een verhoog van veele zaaken, 46-47.

175 Westerhout. Bestieringe van des Heeren kinderen, Voorreden, ****3.

176 Westerhout. Een verhoog van veele zaaken, 66. Na de tekst volgt nog een uitvoerige samenvatting onder de titel: "Korte inhoud van zaken, die in dit Werk gevonden worden, en over welke ik God al te danken hebbe. A. Over het genieten van uitwendige voorrechten. B. Over genotene geestelyke voorrechten, my van Godt. boven anderen geschonken." Westerhout, Een verhoog van veele zaaken, 68-76.

177 De behandelende artsen aan wie na Westerhouts dood werd uitgekeerd waren "dokter Kappelhoff" en chirurgijn Mari. ONA Rotterdam 3196, 735.

150

te Rotterdam op 5 december 1793, bijna 89 jaar oud, "zachtelyk ontslapen".¹⁷⁸ Hij werd "met volle statie"¹⁷⁹ op 9 december grafwaarts gebracht en bij zijn Aemilia Margaretha Bontebal begraven in de Franse kerk.¹⁸⁰ En in Brouwershaven herdacht men zijn verscheiden met een overdenking over Openbaring 14:13: "Ende ick hoorde een stemme uyt den hemel die tot my seyde/ schrijft/ salig syn de dooden/ die in den Heere sterven/ van nu aen: ja seght de Geest/ op dat sy rusten mogen van haren arbeydt; ende hare wercken volgen met haer."¹⁸¹ De Boekzaalschrijver typeerde hem als een "getrouw aan- klever van de oude beproefde leer onzer Kerke", een "ijverig voorstander en liefhebber van het dierbaar Oranjehuis en van de gevestigde

regeringsvorm"¹⁸² en "één der ware aanroepers van Gods naam voor de nooden van Land en Kerk".

5. Betekenis

Westerhout is in de kerkgeschiedschrijving slechts stiefmoederlijk bedeed. Behalve een schamel overschot van zijn talrijke pennenvruchten treft men tastbare herinneringen aan in de gemeenten Bodegraven en Brouwershaven. De beeltenis van Westerhout is echter spoorloos.¹⁸³

Van betekenis voor de geschiedenis van het gereformeerde Piëtisme was zijn programma Afbeeldsel van Jesus wandel, dat zowel het Christocentrische element in de rechtvaardigingsleer als het Jezucentrische element in de heiligingsleer verbond met een quiëtistische component.¹⁸⁴ Dit laatste had hij gemeen met de sympathisanten van de Zielseenzone meditatiën van Jan Eswijler. Afbeeldsel van Jesus wandel bevat de kiemen waaruit een verscheidenheid aan stichtelijke tractaatjes werd geboren. Invloed van dit programma blijkt uit het drietal herdrukken en uit de verspreiding van zijn tractaatjes die met name in de gereformeerde gemeente van Rotterdam, waar hij als emerituspredikant ongetwijfeld zijn sporen drukte, onder het kerkvolk werden uitgedeeld. Uit bibliometrisch oogpunt kan Westerhout zelfs worden beschouwd als één van de meest produktieve gereformeerde piëtisten uit de (tweede helft van de) achttiende

178 Boekzaal januari 1794.

179 ONA Rotterdam 2067-11 (27 jan. 1790). Veertien dragers, een lijk- en een volgkoets. De dragers en de koetsiers droegen rouwbanden, handschoenen en hoeden. Na afloop werden aan het sterfhuis saucijzenbroodjes en bier genuttigd. De doodskist kostte f 10,-. ONA Rotterdam 3196, 735.

180 DTB Rotterdam, begraafregister 9 dec. 1793.

181 Boekzaal, januari 1794, 123: "Schouwen en Duiveland. Brouwershaven (...) Nadat wij hier verwittigd wierden, dat op den 5 December 1793, de Wel Eerw. zeer geleerde Heer Martinus Westerhout, rustend Leeraar van deze Stad, na een langdurig verval van krachten, in den ouderdom van bijna 89 jaaren, te Rotterdam, het tijdelijke met het eeuwige verwisseld hadde, zo achte het onze veelgeliefde Leeraar, de Wel Eerw. Heer W. van Irhoven Cotius, van zijne pligt te zijn, zijne Gemeente, den volgenden dag des Heeren, van dit sterfgeval kennis te geeven, en plechtig daar aan te gedenken in zijne Voorafpraak, over Openb. XIV: 13."

182 Hij had in 1779 reeds een historiografie over het Oranjehuis ter perse gelegd, die hij echter weer introk om de markt niet te overvoeren. Westerhout, Verzameling van veele bijzonderheden, voorreden, V-VI. Andere voorbeelden van zijn Oranjegezindheid in: Westerhout, Dank- vast- en bededag, 10, 12-13, 17, 18, 22

183 Portretten werden lang niet altijd gesigneerd. In het testament van Westerhout werden vermaakt aan de beeldhouwer en plaatsnijder Johannes Keerbergen "de Pourtraiten van hem Testateur, van zijn zuster Boutkan, van zijn oom Reindert, van zijn Grootvader en Grootmoeder zijnde met Potloot, alsmede het groote Schilderij dat boven hangt." ONA Rotterdam 3067-11 (27-1-1790). Met "zijn zuster Boutkan" wordt vermoedelijk Geertruid Westerhout bedoeld, die was gehuwd met Jacobus Boutkan.

184 Een uitwerking van de spanning binnen de gereformeerde orthodoxie omtrent de rechtvaardigings- en de heiligingsleer rond Comrie en Van der Groe in: 'De oude Comrie en zijn jonge geestverwanten. Continuïteit en discontinuïteit van Comries theologie', DNR 31 (2007), 42-60; Leurlijk, 'Van der Groe en zijn tijdgenoten', 97-

111.

151

eeuw.¹⁸⁵ Bij alle verscheidenheid in het werk van Westerhout is het grootste gedeelte van zijn pennenvruchten gewijd aan de kenmerken en het zelfonderzoek.¹⁸⁶ Hij heeft voorzover bekend met respect voor de Rotterdamse predikanten als woord- en pennenvoerders in theologisch zich onthouden van de geschillen die aan de Rotterdamse gemeente niet voorbijgingen.¹⁸⁷ Zo was hij, met eigen woorden, zelf een exempel van "eenige(n) die nog lust hebben om reformatie in de Kerk te verwekken".¹⁸⁸ Westerhout is dan ook een goed voorbeeld voor de wijze waarop binnen het kader van het gereformeerde Piëtisme eigen spiritualiteit kon worden gereproduceerd in woord en daad. Dat hij op grond van zijn pennenvruchten als geestverwant van autoriteiten als Van der Groe en Comrie tot de geestelijke familie van Eswijler kan worden gerekend demonstreert de gedifferentieerde verwerking van het gedachtegoed van deze zeventiende eeuwse lekenpiëtist door achttiende eeuwse geesteskinderen. De uitwerking van Eswijlers visie werd, ook bij Westerhout, in sterke mate beïnvloed door de persoonlijke spiritualiteit.

Martinus Westerhout was een Hollander die voor het gereformeerde Piëtisme betekenis kreeg in Zeeland, omdat hij van hieruit zijn reformatieprogramma publiceerde. Holland en Zeeland gingen zo samen in de vroomheid die hij voorleefde en uitdroeg.

Bijlage: Bibliografie van Martinus Westerhout

Afbeeldsel van Jesus wandel in allerley opzigten, Gepaerd met het Voorbeeld der Heiligen: ter navolginge voorgesteld en aangedrongen.

a Leiden, Johannes Hasebroek, 1743. 8o; [32], 278, [10] p.

b. Utrecht, Joh.van Schoonhoven en G. van den Brink Jz., 1768. 8o; [32], 278, [10] p.

c. onder de volgende titel: Afbeeldzel van Jezu wandel, in allerlei opzichten en gelegenheden, zo in het betrachten der godsdienstplichten en geestelyke deugden, als in de burgerlyke verkeerung, onder allerlei kruis, en voor en onder zyn afsterven. Gepaart met de voorbeelden der heiligen, ter billyke navolging, onder eene eenvoudige en voor elk bevatbaare schryftrant voorgesteld en aangedrongen, ter overtuiging van onbekeerden; ter ontdekking van uitwendig godsdienstigen, en ter bemoediging van 's Heeren Volk. Tweede druk. Door den auteur merkelyk veréinderd, en vermeerderd, en met eene uitvoerige voorreeden voorzien: waar in zonneklaar getoond word, dat een groot aantal genaamde Christenen dien voortreffelyken naam door hun gedrag zichtbaar verloochenen. Met plaaten.

Amsterdam, P.J. Entrop, 1771. 8o; [60], 280 [8] p.

Bestieringe van des Heeren kinderen, op den weg van kruis en veelerlei Beproevingen, om hunne Reize door deze groote en vreesselyke Woestyne recht onderworpen, gemoedigt en vrolyk voort te zetten. Voor af gaet eene uitgebreide voorreeden, in welke, by g eduurig e afwisseling e, zoo het droevige als zeer heuchelyke Lot van Gods Kerke, in, en door alle tyden, van het begin der Waereld tot nu toe, in eenige Aanmerkenswaardige byzonderheeden schetswyze ten toone gespreid word. Als mede Op welke gronden elk

185 Zie de bibliografie van Westerhout als bijlage bij dit artikel.

186 In het bijzonder betreft dit de volgende werkjes: Een vertoog van veele zaaken; Bekommeringen van ware vromen over hun staat; Uitgebreid vertoog van de veelderlei zaken, waar in het onderscheid gelegen is, van den eenen christen met den ander, Rotterdam, z.j.; Zelfs-examinatie.

187 Rotterdamse predikanten die in deze periode met publicaties optraden waren C. van der Kemp, P. Hofstede, P. Bonnet, Joh. Habbema, G.J. Nahuys, I. de Leeuw, D. Barbé, J.J. le Sage ten Broek, J. Scharp. Cf. voor de plaatselijke situatie in het algemeen: Hazewinkel, Geschiedenis van Rotterdam, 1062-1074.

188 Westerhouts eigen woorden uit: Dank-, vast- en bededag, 19.

152

begenadigde volzeker vertrouwen kan, en mag, dat Godt zijne Kerke in het algemeen, en elk waar Lit deszelfs in het bijzonder, nimmer begeeven noch verlaaten zal. Rotterdam, Phil. Lozel en zoon, 1767. 8o; [60], 200, [2] p.

Verzameling van veele bizonderheden, nuttig en noodig om door Nederlands jeugt gekent en betragt te wordenls9.

Rotterdam, R. Arrenberg en J. Hendriksen, 1782. 8o; [26], 236 p.

Een practicale verhandeling of een vertoog hoe een waer christen zich al diende te gedragen, omtrent den sabbath.

Rotterdam, N. Cornel en H. Wyt, 1789. 8o; [16], 30 p.

Het Lyden van Jesus Christus, in alle deszelfs omstandigheden voorgesteld. In vragen en antwoorden.

Rotterdam, N. Cornel en H. Wit, 1789. 8o; [48], 125, [19] p.

Gebede-boekje waer in te vinden zijn eenige korte gebeden, dienstig voor alle die ontdekt zijn geworden aan zich zelfs, om hun gebruik daarvan te maken. Opgesteld tot Handleidinge voor dezulken.

Rotterdam, N. Cornel en H. Wit, 1789. 8o; [5], 81 p.

Bekommeringen van ware vromen over hun staat, of zy wel behooren tot de ware kinderen Gods; waar die al in bestaan, voorgesteld en opgelost ter hunner bemoediging."

Rotterdam, A.Boon, z j.1918o; [4], 66, [2] p.

Uitgebreid vertoog van de veelderlei zaken, waar in het onderscheid gelegen is, van den eenen christen met den ander.

Rotterdam, A.Boon, 4,92 8o; [4], 113, [3] p.

Vertoog van zeer vele zaken die een christen te overdenken heeft betrekkelijk eenen dank- vast- en bededag. Om denzelven met Nut en Vrucht door te brengen, als ook eene redengeving Waerom dien dag genoemd word Een Dankdag. Voorwat zaken wy God te danken hebben. Een Vastendag. Waer toe "t vasten dienstig is. Een Bededag. Om wat zaken wy God bidden moeten. Tot nut voor zich zelf als ook zyner mede Christenen opgesteld.

Rotterdam, N. Cornel en H. Wyt, 1789. 8o; [4], 33, [1] p.

Een practicale verhandeling of een vertoog hoe een waer christen zich al diende te gedragen, omtrent den sabbath, Wat het al is dat hy op dien dag te verrichten en te overdenken heeft. By een verzamelt ten dienste zoo voor zyn eigen gebruik, als ten nutte van alle zyne mede-Christenen.

Rotterdam, N. Cornel en H. Wyt, 1789. 8o; [8], 3o p.

189 Verschenen volgens de voorrede en het onderschrift van het naam- en zaakregister als eerste deel. Eventueel vervolg is onwaarschijnlijk. Westerhout, Verzameling van veele bijzonderheden, voorreden, XVII-XVIII.

190 Vermoedelijk hetzelfde werkje als vermeld o.d.t. "Bekommeringen der Ware Vromen opgelost" in "Lyst van verscheiden boeken, uitgegeven door Martinus Westerhout".

191 In colofon vermeld als drukker. Op titelblad: "Gedrukt voor rekening van den Autheur".

192 In colofon vermeld als drukker. Op titelblad: "Gedrukt voor rekening van den Autheur".

153

Een vertoog van zeer veel zaken, dewelken hunne betrekkinge hebben tot eene Zelfs-examinatie. Te weten Met welke zaken een Christen zich veel behoorden bezig te houden, en zich zelf af te vragen: op dat hy gerake tot eene ware zelfs-kennisse: Te

gelyk In overweging nemende of hy ook behoort tot dezulken die de ware bekeeringe zyn deelachtig geworden; dan wel of hy behoort tot dezulken die dezelve nog komen te missen. Byeen vergaderd ten nutte van allen en een iegelyken welken lust heeft om met zich zelf getrouw te handelen.

Rotterdam, N. Cornel en H. Wyt, 1789. 8o; [6], 136 p.

Een verhoog van zeer veel zaken, over dewelken alle ware vromen, ruime stoffe hebben om Gode plechtiglijk te danken en te verheerlijken: Zoo over zaken die de tydelyke, als ook die behooren tot de geestelyke voorrechten: Met dewelken zy uit vrye genade boven vele andere zyn begiftigd geworden. Alles by een verzamelt, om, zich zelven als ook alle ware Vromen op te wekken ter verheerlykinge van den God onzer goedertierenheden. 193

Rotterdam, N. Cornel en H. Wyt, 1789. 8o; [2], 102 p.

Mijne dankzeggingen tot God, over geschonken weldaden uit vrije genade, boven veele anderen mij gegeven Vermeld tot eere van Gods Naam, en tot myn Zielsopwekkinge, om God daar voor te danken.

Rotterdam, N. Cornel en H. Wyt, 1789. 8o; [2], 44 P-

Overeenkomsten van Israels staet in Aegypten, en de staet van eenen mensche in de natuur, By een verzameld ten dienste zoo voor zyn eigen gebruik, als ten nutte van alle zyne mede-Christenen.

Rotterdam, N. Cornel en H. Wyt, 1789. 8o; [12], 48 p.

Een verhoog van veele zaaken, die ik biddende van God begeeren en daar alle ware vromen, met mij na te staan hebben. Ten dienste en gebruik zoo voor myn zelfs, als voor myne mede Vromen.

Rotterdam, N. Cornel en H. Wyt, 1789. 8o; [4], 76 p.

Ziels-opwekking tot Jehovahs eeuwige roem, over het gezegend Genadewerk van Eeuwigheid begonnen en in den tijd voortgezet, om namaals te voltooyen. Benevens eene tals-telling en benoeming van yder dag van de week. Beide op de Wys van Psalm 68.194

Rotterdam, N. Cornel en H. Wyt, 1789. 8o; [2], 26, 4 P.

Een Christen, reizende naar het hemelsch Canaan, voorgesteld in vragen en antwoorden; zynde een vervolg van "t werkje der overeenkomsten van een schipper, varende naar een verafgelegen land, en een Christen, reizende naar het hemelsch Canaan. Rotterdam, A.Boon, z.á.195 8o; 94, [15] p.

193 Vermoedelijk hetzelfde werkje als vermeld o.d.t. "Verhoog van Zaken, daar de Vromen God al voor te danken hebben" in "Lyst van versceiden boeken, uitgegeven door Martinus Westerhout", bijgebonden in: Westerhout, Uitgebreid verhoog van de veelderlei zaken, waar in het onderscheid gelegen is, UW den eenen christen met den ander, Rotterdam z.j.

194 Vermoedelijk hetzelfde werkje als vermeld o.d.t. "Uitgaande Zielszugtinge tot God" in "Lyst van versceiden boeken, uitgegeven door Martinus Westerhout".

195 In colofon vermeld als drukker. Op titelblad: "Gedrukt voor rekening van den Auteurs".

154

Salomons voorstel, aan losbandige jongelingen die zich verbeeldten, dat zy in de dagen hunner jeugt mogen leven na het goeddunken van hun hart.

Rotterdam, A.Boon, 4198 8o; 19, [ij] p.

Catechismus of vragen-boekje, ten dienste voor alle onbekeerden; als mede elf bedenkingen, die zyn betrekkinge hebben tot de onbekeerden.

Rotterdam, A.Boon, z j.197 8o; [4], 243 P-

De ware strijd van een Christen, voorgesteld in eene leerreden over Luc. XIII:22,23,24. Rotterdam, z.s., 1791.98 8o; [8], 68, [4] p.

Bundel van gepaste verzen, voor een christen, om te zingen uit de psalmen Davids, bestaande in smeekingen, betrachtungen en overdenkingen, voorafgegaan van eenige aanmerkingen, omtrent den waren aart en het rechte gebruik der psalmen, opgesteld ten nutte voor alle ware christenen.

Rotterdam, A. Boon, 1792.199 8o; [8], 24 p.

Gepaste verzen voor een christen om te zingen uit de Psalmen Davids als hy uitschietende zuchtingen krygt tot God, om van God te begeeren deze en geene Zaken. Rotterdam, A. Boon, z.j.200 8o; [2], 55, [ij] p.

Vertoog van zaken welke een christen al te betrachten heeft, met gepaste verzen uit de Psalmen Davids om daar op te zingen: opgesteld ten nutte voor alle ware christenen. Rotterdam, A. Boon, zj .201 8o; [2], 71, [i] p.

Vertoog van zaken welke een christen al te betrachten heeft, met gepaste verzen uit de Psalmen Davids om daar op te zingen: opgesteld ten nutte voor alle ware christenen. Rotterdam, A. Boon, z.j.202 8o; [2], 56 p.

Christus ons ten voorbeelde en ter naevolginge voorgesteld.2.3 z.p., z.j. 8o; [2], 20 p. Catechismus waarin vertoond word de bevindinge der vromen, op den hemelweg; by wyze van vragen en antwoorden, opgesteld: ten nutte voor alle ware christenen. Rotterdam, A. Boon, 1792.204 8o; [14], 24o p.

Korte verklaring van eenige der Spreuken Salomons, dienende tot onderrigting van de plicht der ouders omtrent hunne kinderen, en kinderen omtrent hunnen ouders.2.5 ed., Veendam, T.E. Mulder, 1835. 8o; [2], 37 p.

196 In colofon vermeld als drukker. Op titelblad: "Gedrukt voor rekening van den Autheur".

197 In colofon vermeld als drukker. Op titelblad: "Gedrukt voor rekening van den Autheur".

198 Op titelblad: "Gedrukt voor rekening van den Autheur".

199 In colofon vermeld als drukker. Op titelblad: "Gedrukt voor rekening van den Autheur". 20o In colofon vermeld als drukker. Op titelblad: "Gedrukt voor rekening van den Autheur".

201 In colofon vermeld als drukker. Op titelblad: "Gedrukt voor rekening van den

Autheur".

202 In colofon vermeld als drukker. Op titelblad: "Gedrukt voor rekening van den Autheur".

203 Vermoedelijk hetzelfde werkje als vermeld o.d.t. "Twee Liederen" in "Lyst van verscheiden boeken, uitgegeven door Martinus Westerhout".

204 In colofon vermeld als drukker. Op titelblad: "Gedrukt voor rekening van den Autheur".

205 Gezien de omschrijving een herdruk van Salomons goude Kleinodien ed. Leiden 1749), volgens de nadere toelichting van Westerhout "streckende om een recht gebruik van Salomons Spreuken te maken, alleen voor jonge lieden geschikt; beneevens een klein Stukje, dienende tot besturing voor ouders omtrent hunne kinderen, en voor kinderen omtrent hun ouders." Cf. Westerhout, Verzameling van veele bijzonderheden, voorreden, IV; "Lyst van verscheiden boeken, uitgegeven door Martinus Westerhout". Zie ook Van der Aa, Biographisch woordenboek, XII, 46.

155

Publicaties van Westerhout (volgens eigen opgave) die tot dusver onvindbaar bleken:

Een klein stukje, dienende tot besturinge om Gods Woord met nut te leezen (1737)206
"Lykpredikatie, gedaan over myne eerste Vrouw, Maria van der Heide, over de woorden van Genesis XXIII: 1, 2, 3."207

Korte Spreuken en Nuttige Lessen, verrykt met Versjes, Rotterdam.208

Jesus Geboorte, Besnydenisse, Leven, Lyden, Opstanding, Hemelvaart, Zitting ter Rechthead Gods en Wederkomst ten Oordeel.2.9

Overeenkomsten tusschen het Volk Israels en Nederlands Volk, 91 in getal, Rotter-Oprechte Belydenisse der Vromen, en hun smeeking en Onbekeerden, Overtuigden en Bekeerden....

Overeenkomsten tusschen een Schipper, die ter Zee vaart, en een Christen, reizende naar "t Hemelsch Canaki.212

206 Westerhout, Verzameling van veele bijzonderheden, voorreden, IV.

207 Westerhout, Verzameling van veele bijzonderheden, voorreden, IV-V. De uitgave was: Leiden, J. Hasebroek, 1755. Cf. Van der Aa, Biographisch woordenboek XII, 46; J.J. Bosma, Woorden van een gezond verstand. De invloed van de Verlichting op de in het Nederlands uitgegeven preken van 1750 tot 1800, z.p. (1997), 579.

208 "Lyst van verscheiden boeken, uitgegeven door Martinus Westerhout".

209 "Lyst van verscheiden boeken, uitgegeven door Martinus Westerhout".

210 "Lyst van verscheiden boeken, uitgegeven door Martinus Westerhout".

211 "Lyst van verscheiden boeken, uitgegeven door Martinus Westerhout".

212 "Lyst van verscheiden boeken, uitgegeven door Martinus Westerhout".

EEN PRAKTIKALE VERHANDELING**of een**

Vertoog hoe een waar Christen zich diende te gedragen omtrent de SABBAT
Wat het al is dat hij op die dag te verrichten en te overdenken heeft.
Bijeen verzameld ten dienste zo voor zijn eigen gebruik, als ten nutte van al zijn mede
Christenen.

door

MATTHEUS WESTERHOUT
Rustend leraar van Brouwershaven

© 2014 - Nederlandse Vereniging tot bevordering van de Zondagsrust en
Zondagsheiliging
Vormgeving en druk: Drukkerij Verloop - Alblasserdam

Te Rotterdam, bij Nicolaas Cornel en Hendrik Wyt,
Boekdrukkers en verkopers 1789.

Voorrede

Het is een opmerkelijk woord, dat Paulus in 1 Thess. 5:11 ons toeroept: *Vermaant elkander, en sticht de een den ander*. Ook het gezegde bij Ef. 5:16: *Koop de tijd uit*.

God heeft elk mens een groot werk gegeven om te verrichten in zijn leven, en dat is, om zijn zaligheid uit te werken met vrezen en beven.

God heeft elk van ons geschapen, om Hem onze Schepper recht te kennen, te dienen en te verheerlijken, en om ons voor te bereiden op de eeuwigheid.

De tijd dan moet men uitkopen, Ef. 5:16, zo voor zichzelf, om het welzijn van zijn ziel te behartigen, als ook om de geestelijke en lichamelijke welstand van onze naaste te behartigen.

Onze leeftijd is kort. Elk heeft maar een korte tijd, om dat één enige ding dat nodig is te bezorgen.

De tijd moet van ons hoog geschat worden. Zij is kostelijk, gaat snel voorbij, staat nimmer stil, rent altijd voort; de tijd die voorbij is komt nooit terug, elk moet aan God rekenschap geven van zijn tijd en van de grote gelegenheid van de tijd die God hem verleend heeft. Alles moet in onze leeftijd afgedaan zijn eer men sterft. Hoe haast kan het met ons leven gedaan zijn, hoe vast elk van ons schijnt te staan, hij is echter enkel ijdelheid. *In den morgenstond bloeit het en het verandert; des avonds wordt het afgesneden en het verdort*, Ps. 90:6.

*Ach! hoe bros is 's mensen leven,
Staat hij heden vast verheven,
't Neemt zo licht een losse keer,
't Is niet anders dan een wasem,
Met één snikje glipt de asem,
En ziet, hij is niet meer.*

Na deze tijd is er voor ons geen tijd meer. Het is afgedaan om hetgeen wij in ons leven verzuimd hebben, na onze dood te verbeteren. De Engel hoort men in Openb. 10:6 betuigen: *dat er geen tijd meer zal zijn*.

Elk dient te waken, om zijn kostelijke korte tijd van leven niet ijdel te verspillen, hij moet zuinig op zijn tijd zijn. Hoeveel stervenden hebben het zich op hun doodsbed beklagd, dat zij hun tijd zo ijdel verspild hebben, en vele smarten hebben over het verwaarlozen van hun tijd.

Velen die in de hel liggen, bewenen hun dwaasheid, dat zij veel goede gelegenheden verspild hebben, om hun zielswelstand na te jagen. Wat zijn velen verrast door de dood! Elk van ons behoorde elke dag als voor de laatste te rekenen, niemand onzer is verzekerd van de dag van morgen te zullen beleven.

Veel redeloze dieren weten de goede gelegenheid van de tijd wel waar te nemen. Daar zijn de ooievaar, de tortelduif, de kraan en de zwaluw, zij worden gezegd de aankomst van hun tijd waar te nemen, Ier. 8:7.

De duivelen en de boze mensen weten zeer wel hun tijd waar te nemen, om het kwade daarop uit te voeren. Wij zijn verplicht onze korte tijd uit te kopen, in het bijwonen van de goede bijeenkomsten, waar men voedsel voor zijn ziel kan vinden.

Dat woord dient op elk van onze harten te blijven liggen: *Ik moet werken terwijl het dag is, eer de dood mij overvalt*.

Ik heb altijd een grote lust gehad, om mijn tijd wel uit te kopen en om van de goede gelegenheden van de tijd een goed gebruik te maken. Al vroeg in mijn eerste gemeente heb ik jaren achtereen op de zaterdag een uur met velen in mijn woning afgezonderd tot voorbereiding voor de sabbat. Het heeft mij gesmart dat ik niet altijd

goede gelegenheid daartoe gehad heb; doch thans vind ik mij weer door Gods bestel geraakt in een goede gelegenheid, om dit te kunnen hervatten. En ik heb tegelijk daartoe ook grote lust gekregen om alle zaterdagen aan mijn huis een tijd daartoe af te zonderen. Zo lang mijn lichaamskrachten en zielsvermogens het toelaten zal ik zelf een voorafpraak daarvoor doen, en dit nuttig werk besluiten met een lied of een Psalm.

God zegene mijn pogingen daartoe, tot nut voor velen.

Welaan, laat ons overdenken de noodzakelijkheid en nuttigheid, dat een Christen zich komt voor te bereiden, opdat de sabbat heilig en Gode welbehaaglijk doorgebracht moge worden tot Gods eer.

Dit wenst,

Martinus Westerhout

Een verhandeling over de sabbat

Een waar Christen moet de sabbat onderhouden

Elk waar Christen zal zichzelf verplicht vinden de sabbatdag te onderhouden, als hij recht deze stukken in overweging neemt.

1. Hoe hem de Heere God dit te doen belast heeft, hoe de Heere Zelf gezegd heeft: *Onderhoud den sabbatdag dat gij dien heiligt*, Deut. 5:12. Een gebod dat alle mensen raakt, daar elk toe verplicht is, om hetzelve te gehoorzamen, als zijnde zo billijk en rechtvaardig, dat er een bepaalde tijd aan God toegewijd wordt, dat er één dag uit zeven den Heere geheiligd wordt, opdat de godsdienstigheid in wezen bewaard zal blijven. Zeker daar het beginsel van de ware vreze Gods in de ziel ligt, daar enig recht gezicht van de hoogheid Gods is, die zal wel gewillig zijn God hierin te gehoorzamen, ziende dat de Heere hem zes dagen vergunt, en dat Hij maar één uit de zeven voor Zichzelf behouden heeft. Ja, elk die het door het licht des Geestes recht inziet, die zal het als een voorrecht voor zich schatten, dat God hem die dag gegeven heeft, als zijnde geschikt om de welstand van zijn ziel te bevorderen.

2. Door het bedenken hoe dit gebod, zowel als de andere geboden, geplaatst is in de eeuwigdurende wet der zeden, mede door Gods vinger in stenen tafelen gegraveerd, van God Zelf ook op Sinai's hoge spits afgekondigd, met dezelfde schrikkelijke tekenen gegeven, mede gelegd in de ark des verbonds. Ja, door zich te binnen te brengen, niet alleen hoe dit gebod behoort tot de eerste tafel van de wet, maar ook hoe dit gebod in het midden van de wet der zeden gesteld is, om aan te wijzen hoe dit gebod de zenuw is van alle godzaligheid omtrent God, en van gerechtigheid omtrent de naasten, hierom is dit gebod met zulk een grote ernst aangedrongen. De wet begint dit gebod met het woordje gedenk, het grondwoord zegt eigenlijk gedenkende gedenkt, om dus te tonen van hoe groot gewicht dit vierde gebod is, en hoeveel dat er Hem aan gelegen ligt dat dit gebod gehoorzaamd wordt, als waarin het , merg' van de godsdienst vervat is.

3. Door het overwegen, hoe de heiligen die eerste dag der week onderhouden hebben.

3.1. De grote Heere Jezus, is ons met Zijn voorbeeld hierin voorgegaan.

3.1.1. Op deze dag is Jezus van de doden opgestaan, gelijk al de vier evangelisten ons leren, Matth. 28:1; Mark. 16:2; Luk. 24:1; Joh. 20:1.

Jezus is niet bij geval opgestaan op de eerste dag der week, maar naar de bepaalde raad Gods moest Jezus op de zesde dag der week Zich in de dood begeven en op de zevende moest Hij onder de macht des doods liggen, doch op de eerste dag der week moest Hij opstaan, daar die dag tot onze sabbat geschikt was om van ons geheiligd te worden, ter gedachtenis van het werk der verlossing.

3.1.2. Op deze eerste dag was Jezus gewoon na Zijn opstanding Zich te openbaren aan de vrouwen en Zijn discipelen. Dit heeft Hij op die dag gedaan aan Maria, Mark. 16:9, en aan de andere vrouwen, Matth. 28:9, aan Petrus, Luk. 24:33,34, en aan die twee Emmaüsgangers, Luk. 24:13-15, en aan Zijn discipelen in het algemeen, Joh. 20:19,26. Daardoor heeft Jezus ook al willen tonen, dat dit nu de dag was, die God wekelijks plechtig gevierd wilde hebben, en dat die dag door heilige oefeningen afgezonderd moet worden, houdende met de discipelen als zij vergaderd waren, sabbat door heilige samensprekingen.

3.1.3. Op deze eerste dag heeft Jezus Zijn Geest uitgestort, op de Pinksterdag als de apostelen eendrachtig vergaderd waren, Hand. 2:2-4, die dag daarmee vererende

boven al de andere, om dus te tonen hoe elk die deze dag heilig en godsdienstig onderhoudt, op die dag de zegen des Geestes te wachten heeft.

3.1.4. De apostelen hebben deze eerste dag heilig onderhouden, het was hun gewoonte op die dag plechtige vergaderingen te houden. Dat blijkt bijzonder uit Hand. 20:7: En op den eersten [dag] der week, als de discipelen bijeengekomen waren om brood te breken, handelde Paulus met hen, zullende des anderen daags verreizen; en hij strekte [zijn] rede uit tot den middernacht. Dus zegt Lukas, dat Paulus vergaderde met de discipelen tijdens hun vergadering.

Hierom noemde Johannes deze eerste dag der week, de dag des Heeren, Openb. 1:10. Niet alleen omdat Christus op die dag opgestaan was, maar ook omdat die dag de Heere toegeëigend was, tot Zijn dienst geschikt. Zo hebben de apostelen door hun voorbeelden geleerd, hoe elk Christen die eerste

dag der week te onderhouden heeft. Gelijk wij ook vinden dat door hen beoefend werd, op te maken uit 1 Kor. 16:1,2, waar Paulus zegt: Aangaande nu de verzameling die voor de heiligen [geschiedt], gelijk als ik den gemeenten in Galatië verordineerd heb, doet ook gij alzo. *Op elken eersten [dag] der week legge een iegelijk van u [iets] bij zichzelf weg vergaderende een schat, naar dat hij welvaren verkregen heeft; opdat de verzamelingen alsdan niet [eerst] geschieden wanneer ik gekomen zal zijn.* Waaruit blijkt dat de eerste dag een dag van heilige vergaderingen geweest is.

De instellingen nu der apostelen, moeten als bevelen van God worden aangemerkt, omdat zij door een onfeilbare Geest geleid zijn geworden, en door Christus' macht en bevel dit gedaan hebben, daarom staat er, dat Jezus hun bevelen gegeven heeft, Hand. 1:2, en Paulus zegt: *Gij weet wat bevelen wij u gegeven hebben door den Heere Jezus,* 1 Thess. 4:2.

4. Door zich te herinneren, het heil, de voordelen die een Christen voor zichzelf, uit een rechte onderhouding van de sabbat komt te trekken.

In de wet der zeden staat, dat God de sabbat zegende, om diegenen daarop te zegenen, die deze dag heilig onderhielden, en wel:

4.1. Naar het lichamelijke.

4.1.1. De Heere zal het werk hunner handen bevestigen, hetwelk zij op de voorgaande zes dagen verricht hebben, Hij zal dat werk voordeliger en voorspoediger doen voortgaan. Dit hebben velen van Gods kinderen zo bevonden, die getuigenis zouden kunnen geven, dat het hun niet alleen niet schadelijk geweest is, dat zij op die dag hun kopen en verkopen gestaakt hebben, maar zelfs sedert die tijd gemerkt hebben, dat God hun op een verborgen wijze gezegend heeft, ook:

4.2. Naar het geestelijke.

4.2.1. In het algemeen.

De sabbat is voor een Christen een geestelijke marktdag, om daarop grote winst voor zijn ziel te doen, om kostelijke parels deelachtig te worden. Door een heilige onderhouding van de sabbat, bloeit de ware godzaligheid, terwijl daardoor gelegenheid gevonden wordt, om op te komen naar Gods bevel in de heilige samenroepingen, om de gemeenschap des Heeren te oefenen en het Woord Gods aan te horen. Om alzo de Heere door Zijn Geest in zich te laten werken, hetzij tot verlichting, om door de prediking des Woords, verlichte ogen des verstands te verkrijgen, om meer zichzelf te leren kennen, de verkeerdheden van zijn hart beter te zien, en om meer kennis van God en Zijn wegen te ontvangen, of hetzij tot overtuiging van zonden, om door de noordenwind bewogene te worden; of hetzij tot aanwas in de heiligmaking, om meer vruchtbaar gemaakt te worden, in alle goede

werken, om door des Heeren Geest naar Gods beeld in gedaante veranderd te worden, van heerlijkheid tot heerlijkheid, 2 Kor. 3:18; of hetzij om door de vertroosting der Schriften gesterkt te worden, in al de wederwaardigheden die de mens in dit tranendal overkomen; of om meerdere vrede en blijdschap in de ziel te ontvangen, om met een vrolijk hart te lopen het pad van Gods geboden; of hetzij tot verzegeling, om door des Heeren Geest onder dat Woord verzegeld te worden, van zijn aandeel aan de goederen van het genadeverbond, en van zijn overgang in Christus. Ja, door die weg krijgt de mens gelegenheid om een innige gemeenschap met God te oefenen, om alzo de voorsmaak van de eeuwige sabbat te genieten.

4.2.2. In het bijzonder.

Aan de onderhouding van de sabbatdag zijn nog bijzondere beloften vastgehecht, daarom wordt de mens die de sabbat houdt, die hem niet ontheiligt, welgelukzalig genoemd, Jes. 56:2. De Heere zegt van zo een, dat Hij hen verheugen zal in Zijn bedehuis, dat hun brandoffers en hun slachtoffers, (dat is hun redelijke godsdienst en hun gebeden) aangenaam zullen zijn op Zijn altaar, Jes. 56:7. Ja, dat Hij hun in Zijn huis en binnen Zijn muren, een plaats en een naam geven zal, beter dan der zonen en der dochteren. Een eeuwige naam die niet uitgeroeid zal worden, Jes. 56:5. Terecht, want de Heere noemt dezulken kinderen Gods, zijnde een voortreffelijker naam, dan de naam van zoon of dochter, die men vanwege de natuurlijke geboorte heeft. Van dezulken staat er, dat zij zich verlustigen zullen in den HEERE, en dat de HEERE hen zal doen rijden op de hoogten der aarde, Jes. 58:14.

5. Elk zal moeten worden aangezet om de sabbat te onderhouden, als hij zich te binnen brengt alle bittere vruchten die uit een moedwillige ontheiliging van die dag voortkomen. Zo een berooft daardoor niet alleen zijn ziel van al die zegeningen die God beloofd heeft aan de heiligen van de sabbat, maar hij haalt ook door die zonde lichamelijke en geestelijke oordelen op zijn hals. De Heere vertoornt Zich schrikkelijk over de schenders van Zijn dag, daarom zegt de Heere: Indien gij naar Mij niet zult horen om den sabbatdag te heiligen, en om geen last te dragen als gij op den sabbatdag door de poorten van Jeruzalem ingaat, zo zal Ik een vuur in haar poorten aansteken, dat de paleizen van Jeruzalem zal verteren, en niet worden uitgeblust, Jer. 16:27. Onder het Oude Testament beval God dat de moedwillige schenders van de sabbat met de dood moesten gestraft worden, Exod. 31:14-16, zo vindt men dat die houtlezer gestenigd werd, Num. 15:32-36; en geen wonder, want die zonde is een versmading van Gods heerschappij, een verloochening van die onderwerping die men aan des Heeren bevelen schuldig is, Die gewild heeft dat dit gebod van elk op het nauwste zal gehouden worden.

Het is een versmading van Gods goedheid, Die uit genade ons één dag uit zeven vergund heeft, tot welstand van onze ziel.

Het is een snode ondankbaarheid, daar God aan de mens zes dagen verleend heeft om zijn lichamelijk werk te verrichten, dat men de Heere niet één dag in de week wil toewijden.

Het is kerkroof. Zo een beneemt God die tijd, die Hij voor Zichzelf heeft behouden. Het is Gods sabbat, daarom in de wet genoemd de sabbat des Heeren, omdat de Heere op die dag plechtig wil gediend zijn. Die zonde baant de weg om te komen tot een gehele verwerping van alle godsdienstigheid, om in een diepe zorgeloosheid te verzinken en alzo in allerlei zonden te vervallen. Hoevelen zijn er al geweest die de sabbat stout geschonden hebben, die, onder hun overtuiging zijnde, betuigd hebben dat zij zeer zware knagingen in hun consciëntie gevoeld hebben over die zonden van sabbatschending. O, dat God elk licht gaf in dit stuk, om het ter harte te nemen, om op

de overige sabbatdagen die hij nog beleven zal, God naar Zijn wil te dienen, daar het ware sabbatwerk hier een voorspel is van de eeuwige sabbat die in de hemel zal gehouden worden.

Hoe moet een waar Christen de sabbat doorbrengen

Gezien hebbende de noodzakelijkheid van de sabbat te moeten onderhouden, zal het ook nodig zijn te weten de wijze, hoe elk Christen de sabbatdag dient door te brengen. Gewis, dit is een gewichtig stuk, waartoe een rechte voorbereiding vooraf nodig is. Te letten dan valt:

- I. Op de noodzakelijkheid van zo'n voorbereiding.
- II. Waarin die voorbereiding bestaat.

I. Op de noodzakelijkheid van zo'n voorbereiding

Buiten alle twijfel zijn de gedachten van de mens in de week veel verstrooid geworden door de aardse bezigheden. Velen worden in de voorgaande zes dagen in veel wereldse zorgen ingewikkeld, waardoor zij onbekwaam zijn geworden om het Woord Gods wel te ontvangen, ongeschikt om geestelijke gemeenschap met God te oefenen, daarom moet er enige afzondering zijn om die verstrooide gedachten te vergaderen, om alzo door een voorbereiding geschikt te worden tot God te genaken in Zijn heiligdom. Dit ligt opgesloten in het woord gedenk. Als de Wetgever zegt gedenk den sabbatdag, dan wil Hij zeggen: schik u tegen die dag om alle beletsels weg te doen, gedenk aan de oogmerken waartoe die dag ingesteld is, en dat met hoogachting als zijnde een doorluchtige dag.

Te letten:

II. Waarin die voorbereiding bestaat

Het is dan nodig dat elk Christen op de avond voor de sabbat zijn hart zoekt af te trekken van de wereldse zorg en van zijn aardse beroep, om het hart geschikt te vinden om de volgende sabbatdag in een goede gestalte te zijn, waartoe dan wordt vereist:

1. Enige werkzaamheid door heilige oefeningen; met te denken wat een groot en heilig God de Heere is, hoe heerlijk al Zijn volmaaktheden zijn, voor Wie men op die dag verschijnen moet, hoe alwetend en overalteenwoordig Hij is, ziende op de bodem des harten, wetende met wat einde en oogmerken een iegelijk die dag zoekt door te brengen, hoe toornig de Heere wordt als een mens onbereid tot de plechtige godsdienst komt en wat heiligheid daartoe al vereist wordt om de ingestelde godsdienstplichten waar te nemen.

Ook om te overdenken hoe het met zijn hart staat, waarheen zijn begeerten gaan, of het hem wel recht te doen is om zielenvoedsel te genieten, of de verlangens wel hartelijk zijn naar de voorhoven des Heeren en hoe het staat tussen God en zijn ziel.

2. Enige werkzaamheid in de gebeden, wordt tot die voorbereiding vereist:

2.1. Eerst voor zichzelf in de binnenkamer, om te bidden dat God uw verstand verlichten mag, u geven mag de Geest der wijsheid en der openbaring, om bekwaam te zijn de mening van het Woord te vatten, om een recht gebruik van het Woord voor uzelf te kunnen maken, dat God uw hart mag openen, om het Woord met alle toegenegenheid en blijdschap te omhelzen en te ontvangen, niet als eens menschen woord, maar als Gods Woord. Dat de Heere uw geheugen versterken mag, om het Woord bij uzelf te kunnen wegleggen, om het te kunnen herdenken; dat de Heere u schenken mag, de hulp en bijstand van de Geest, om van Hem in alle waarheid geleid te worden, Joh. 15:26. Dat die Geest aan u de verborgenheden en rijkdommen van

Christus en hun heerlijkheid vertonen mag; dat Hij u tot die godsdienstplichten bekwaam moge maken, om u daarin te ondersteunen en uw geestelijke oefeningen voorspoedig moge maken. Om te bidden met David: Zend Uw licht en Uw waarheid, dat die mij leiden, dat zij mij brengen tot den berg Uwer heiligheid en tot Uw woningen, Ps. 43:3. Laat Uw tegenwoordigheid met mij opgaan, breng mij in een rechte gestalte om bekwaam te zijn Uw dag te heiligen, laten Uw instellingen rijkelijk voor mijn ziel gezegend zijn, opdat ik de geestelijke sabbatzeeningen in een bijzondere mate moge ontvangen; schenk mij o Heere kracht om de verzoeken van de satan te weerstaan en de bedriegerijen van mijn hart, opdat het Woord niet tevergeefs aan mijn ziel gepredikt moge worden.

2.2. Dan ook te bidden voor de leraren. Dat God hun bekwaam moge maken in het werk van hun bedieningen, om het Woord der waarheid recht te snijden, 2 Tim. 2:15. Om door openbaring der waarheid zichzelf aangenaam te maken bij alle consciënties der mensen in de tegenwoordigheid Gods, 2 Kor. 4:2; om niet om te gaan met pluimstrijkerij der woorden, 1 Thess. 2:5; om niet te prediken in beweeglijke woorden der menselijke wijsheid, maar in betoning des Geestes en der kracht, 1 Kor. 2:4. Om uit de keel te roepen, de stem te verheffen als een bazuin, om den volke hun overtredingen te verkondigen, Jes. 58:1; om met de hand te slaan, te stampen met de voet over al de gruwelen, Ezech. 6:11; om tijdiglijk en ontijdiglijk aan te houden, met weerleggingen, bestraffingen en vermaningen in alle lankmoedigheid, 2 Tim. 4:2. Dat zij over hun gemeente ijverig mogen zijn met een ijver Gods, 2 Kor. 11:2, zichzelf vertonen mogen te zijn een voorbeeld in woorden en wandel, 1 Tim. 4:12; in liefde in den Geest, in geloof, in reinheid, dat zij de gaven die in hen zijn mogen opwekken, om arbeiders te mogen zijn, die niet beschaamd zullen worden, 2 Tim. 1:6; en dat God hun mond moge maken als een scherp zwaard om door de prediking het hart der toehoorders te doorsnijden, dat Hij hen stelle moge tot een zuivere pijl in Zijn pijlkoker, Jes. 49:2. Dat de Heere hun geven moge een tong der geleerden, om te weten met de moeden een woord te rechter tijd te spreken, om dus te verkwikken die in hun gemoed geslagen zijn, Jes. 50:4. Dat de Heere hun moge opwekken, hun ambt hun gedurig indachtig moge maken door de inwendige werkingen van Zijn Geest; hoe het hun plicht is de waarheden zuiver en ernstig te verkondigen, hoe zij het kostelijke van het snode uittrekken moeten, en elk zijn bescheiden deel moeten geven, Jer. 15:19. Voor hen te bidden, dat zij door des Heeren Geest geholpen mogen worden in het zware werk van hun bedieningen, dat zij bewaard mogen worden voor moedeloosheid, dat zij gesterkt mogen worden in al hetgeen dat hun overkomt, om al het leed standvastig te overwinnen, dat hun dienst gezegend moge worden, dat zij een geopende deur mogen hebben en dat zij middelen in Gods hand mogen zijn om de welstand van vele zielen te bevorderen.

2.3. Dan ook te bidden voor de vergaderingen. Dat er velen onder hun gehoor aan zichzelf bekendgemaakt mogen worden, dat de onwetenden tot kennis der waarheid mogen komen, dat de gerusten eens heilig beroerd mogen worden over het zien van hun gevaarlijke staat, dat de ongelovigen eens mogen komen tot bekentenis van de Goddelijke waarheden, dat zij in hun consciënties overtuigd mogen worden van de kracht der waarheid, dat de vijanden de wapens van vijandschap mogen neerleggen en in boeien overkomen mogen, overwonnen door de kracht van de hemelse waarheid, Jes. 45:14. Dat de onbegenadigden en onbekeerden eens een nieuw hart en een nieuwe geest ontvangen mogen, om nieuwe schepselen in Christus Jezus te worden. Dat de burgerlijke naamchristenen eens van hun valse gronden waar zij op bouwen los mogen worden, om te zien dat hun werk op een zandgrond rust, om uitgedreven uit zichzelf, los van zichzelf en vast aan Jezus te worden.

Dat de schijnheilige geveinsden, die met een gedaante van godzaligheid tevreden zijn, eens mogen zien dat zij te doen hebben met een God Die Zich niet laat bedriegen, een God Die het hart kent, opdat hun werk eens in waarheid mag worden.

Dat de bijna-christenen, die een algemene verlichting des geestes ontvangen hebben, eens mogen zien dat het niet genoeg is, niet verre van het Koninkrijk der hemelen te zijn, zo lang zij met de vijf dwaze maagden daarbuiten blijven, dat zij door het geloof met Christus verenigd moeten worden.

Ja, een waar Christen moet ook bidden voor zulken die bij het gezicht van hun zonden blijven staan, die moedeloos leven en naar Jezus niet durven gaan; dat zij eens mogen zien dat er een grondeloze zee van barmhartigheid bij God is, dat de Heere een God is Die gaarne vergeeft en dat er een overvloed van genade in Christus is; dat Jezus gewillig is om de vermoeiden te ontlasten als zijnde gekomen om te zoeken dat verloren is.

Voor zulken die in een gedurige twijfeling verkeren over hun genadestaat; dat zij eens te zien mogen krijgen, dat de eerste beginselen van ware genade in hen te vinden zijn, dat die lust om God te dienen, die zuchtingen om hun zaligheid te bevorderen, die trek naar het Woord, dat verlangen naar de voorhoven, het bidden om door de Geest bewerkt te worden, die worstelingen over inwendige gebreken, dat hoogschatten van Jezus, dat gezet zijn om met het hart tot God te naderen, dat die dingen blijken zijn, dat het beginsel des levens in hen is.

Voor zulken die mismoedig zijn over hun kleine mate van genade, dat hun pad worden mag als een schijnend licht.

Om dan tot het stuk te komen, hoe een Christen de sabbatdag dient door te brengen, zo zal het nodig zijn te zien:

- I. Waarvan hij zich te wachten heeft.
- II. Wat hij daarop te betrachten heeft.

- I. Waarvan hij zich te wachten heeft

Die mens wordt welgelukzalig genoemd, die zijn hand bewaart van enig kwaad op den sabbatdag te doen, Jes. 56:2, dus moet een Christen zich zoeken te wachten van al hetgeen de Heere op de sabbat verboden heeft te doen als daar is:

a. Het akkerwerk, het ploegen, het zaaien, het maaien; daarom zegt de Heere: Op den zevende dag zult gij rusten, in den ploegtijd en in den oogst zult gij rusten, Exod. 34:21.

b. Het straatwerk. Dit verbiedt God als Hij zegt: Draagt geen last op den sabbatdag, Jer. 17:21.

c. Het marktwerk. Daartoe behoort het kopen en het verkopen, daar de godvruchtige vorst Nehémia zo tegen ijverde, zeggende: Ik betuigde tegen hen, ten dage als zij eetwaren verkochten.

d. Het huiswerk. Om op die dag zich te wachten van het huis te reinigen, op te sieren, te wassen, enzovoort, naar het bevel Gods, zeggende: Geen dienstwerk zult gij doen, Lev. 23:7.

e. Het zondig vermaakwerk (de zondige vermaken). Allerlei spelen tot tijdkortingen, het plezierreizen om zich te vermaken, of om zijn tijdelijk 'voordeel na te jagen, het wandelen op straat, tot verzuim van de godsdienstplichten.

Het is niet genoeg het kwaad te laten, om een waar Christen te zijn, hij moet ook de deugden van godzaligheid betrachten.

Daar wordt een bijzondere heiligheid op die dag vereist. Dan moet het hart

afgetrokken zijn van zaken die werelds zijn, onze geesten moeten dan bijzonder opgeheven zijn, de genegenheden moeten ingespannen zijn. Gelijk voortijds op de sabbat het gedurig offer verdubbeld werd, zo moet op die dag de hoop, het geloof, de liefde en de blijdschap, op een bijzondere wijze geoefend worden.

II. Wat hij daarop te betrachten heeft

De plicht van een Christen in het bijzonder op de sabbat is: a. Dat hij op die dag de verkondiging van het Woord in de gemeente moet komen horen; hij moet zoeken, indien het

mogelijk is, met al zijn huisgenoten op te komen, hij moet met alle zedigheid en deftigheid zoeken op te gaan, makende dat hij niemand aanstoot geve, door woorden of gebaren; daarop zich toeleggende, dat hij tijdig voor het lezen en zingen, met de zijnen in de kerk is, als zijnde dit een deel van de godsdienst. Dat hij onder de godsdienst zich eerbiedig gedraagt, zijn ogen herwaarts en derwaarts niet laat gaan, maar nauw zoekt te letten op wat de leraar tot zijn ziel spreekt, zijn verstand in het werk zettende omtrent de dingen die hem uit het Woord Gods voorkomen, om de zaken in zijn geheugen als in een kabinet op te sluiten. Met genegenheid te omhelzen het Woord des Heeren dat hem toegediend wordt, gewillig om de gedachten gevangen te leggen, als hij het een of het ander niet begrijpen kan, zoekende de vermaningen en bestraffingen die hem raken op zichzelf toe te passen, om toe te laten dat de consciëntie haar plicht moge doen ter overtuiging, opdat het gehoorde in praktijk gebracht zal worden. Daartoe is dan nodig dat een Christen waakzaam onder de godsdienst is, om zich te wachten dat hij onder de godsdienst niet slaapt, terwijl de ziel daardoor van de vrucht des woords beroofd wordt en hij daardoor een verachting op Gods Naam legt, als zijnde zeer aanstotelijk, terwijl hij op dat moment daarmee schijnt te verloochenen Gods alwetendheid en alomtegenwoordigheid, dat Gods ogen hem zien, dat de Heere bij hem is. Ja, een slaperig oog in de godsdienst, is dikwijls een droevig teken van een sluimerende consciëntie, zo een geeft de zorgelozen te veel voet, om dit met ruimte en gerustheid na te volgen. Ware Christenen worden daardoor bedroefd en geërgerd, als zij dit in hun naaste zien. De ijver van de leraren wordt daardoor verslapt, als zij merken dat hun woord voor dezulken dan tevergeefs gesproken wordt.

b. Als de godsdienst van de morgen geëindigd is, zo moet hij met bedaardheid en eerbied uit Gods huis gaan, met een voornemen des harten, om in de namiddag de godsdienst weer bij te wonen, om nooit moedwillig zich schuldig te maken aan het verzuim van enige godsdienstplicht, terwijl die dag de Heere geheel toekomt. Daarom wil God niet tevreden zijn met de helft van die tijd in Zijn dienst door te brengen, zullende Zich zeker wreken aan allen die Hem geheel of gedeeltelijk beroven van die tijd, die God voor Zichzelf afgezonderd heeft. Ja, indien het maar enigszins in zijn macht is, zo moet hij ook de catechisaties bijwonen, waar de Goddelijke waarheden nog nader en klaarder vertoond worden, zijnde zo ten hoogste nodig om op te wassen in de kennis der Goddelijke waarheden, terwijl het geheugen doorgaans zo zwak is, dat een gehoorde zaak gemakkelijk wegvloeit, daar elk Christen tegen waken moet, waartoe dit middel zeer nuttig is.

c. Als de gehele publieke godsdienst geëindigd is, moet een waar Christen het overige van die dag niet ledig doorbrengen. Er zijn dan nog bijzondere plichten, die dan te verrichten nuttig en nodig zijn, zoals:

Bijzondere godsdienstplichten op de sabbatdag

1. Een huisvader of huismoeder past het dan het huisgezin bijeen te roepen, om te

onderzoeken wat ieder onthouden heeft, opdat elk wat bijbrengende het geheugen van elkaar geholpen zal worden. Zijn kinderen moet hij dan ook onderwijzen in de eerste beginselen om dezelve in de vreze des Heeren op te voeden.

2. De gemeenschap der heiligen moet dan ook geoefend worden. Men moet zich laten vinden in de bijzondere bijeenkomsten van bekende Godzaligen, om elkander bezig te houden in onderlinge samensprekingen van de grote werken Gods, bijzonder van het werk der verlossing. Om elkander mee te delen van het gehoorde op die dag, om alsoo elkander op te wekken in de oefeningen van de godzalige plichten en met elkander bezig te zijn in psalmen en geestelijke liederen te zingen naar het bevel van de apostel Paulus, zeggende: *Sprekende onder elkander met psalmen en lofzangen en geestelijke liedekens, zingende en psalmende den Heere in uw hart*, Ef. 5:19. Evenals David uitroepende zegt: Ik zal den HEERE zingen in mijn leven; ik zal mijn God psalmzingen, terwijl ik nog ben, Ps. 104:33. Zulke heilige gezangen zijn zeer nuttig, niet alleen voor zichzelf, maar ook een dodig hart wordt er weleens door verlevendigd, terwijl het hart daaronder wel eens verrukt wordt, de genegenheden worden daardoor wel eens gaande gemaakt en de wil opgewekt in begeerte naar God; maar ook voor zijn naaste, die daardoor wel eens gaande gemaakt wordt. Bijzonder is dit nuttig om aan velen hun vooroordeel tegen het Christendom weg te nemen, menende dat de staat en het leven van een Christen een naar en droefgeestig leven is.

Van de eerste Christenen vindt men aangetekend, dat zij des morgens en des avonds een bekwame tijd afzonderden om te zingen. De ganse natuur gaat een Christen daarin voor, het gevogelte geeft zijn stem van tussen de takken, Ps. 104:12, Jezus en Zijn apostelen zijn ons hier tot voorbeelden, als zij bijeen geweest waren, zo zongen zij de lofzang Matth. 26:30. Een Christen moet zijn blijdschap door het zingen al eens vertonen, over zijn gelukzaligheid, ja, het past hem, het werk

des hemels op aarde te beginnen, want het zingen is het werk der gezaligden in de hemel, niet alleen van de engelen, die bij de grondvesting der aarde zongen, Job 38:7, maar ook van de volmaakte rechtvaardigen, waarvan getuigd wordt dat zij zongen als een nieuw gezang voor de troon, Openb. 14:3.

3. Bij de gezangen is het ook betamelijk dat de onderlinge zuchtingen door de gebeden tot God opklimmen, om elkanders noden voor de troon te brengen.

Werken van liefde en barmhartigheid op de sabbat

Werken van liefde en barmhartigheid, moeten op die dag ook verricht worden.

1. Hetzij met de zieken en ellendigen te bezoeken, hen van het gehoorde uit de predicaties wat mee te delen; zo zij onwetende zijn hen te onderwijzen, wat er al nodig is om zalig in de Heere te kunnen sterven. Zo zij zorgeloozen zijn, hen dan uit die slaap zoeken wakker te maken, met hen het gevaar aan te tonen. Zo zij recht treurigen zijn, hun ziel dan met troostelijke beloften uit Gods Woord voor te komen.

2. Hetzij met de armen een christelijke handreiking te doen, of in het openbaar aan de diakenen aalmoezen te geven, van hetgeen men in de zes dagen gewonnen heeft, ook wel aan bijzondere [personen] wiens noden men kent.

Des Christens nabetrachting op de sabbat

De sabbat zover geëindigd zijnde, is het nodig dat een Christen zijn nabetrachting heeft, daarin bestaande:

1. In een dankzegging tot God, voor de middelen der ge nade, die Hij op die dag genoten heeft; voor de vrijheid om voor Gods aangezicht op te komen in zoveel vrede, boven zoveel andere geloofsgenoten die onder vervolgingen moeten leven; alsmede

voor de aanbidding van zaligheid in het Evangelie aan zijn ziel gedaan.

2. In een onderzoek, hoe men die dag van de morgen tot de avond, in het openbaar en in het bijzonder doorgebracht heeft. Als men dan bevindt dat het meeste gedeelte van die dag van ons kwalijk doorgebracht is, dan past het dat een Christen zich voor God daarover verootmoedigt, belijdende voor God de verontreiniging van Zijn heilige dingen, zich beklagende over zijn traagheid, lusteloosheid en geesteloosheid, en daarover vergiffenis zoekende bij God door Christus.

Doch als een Christen bevindt dat hij op die dag onder levendige gestalten werkzaam, in geloof, hoop en liefde geweest is, dat zijn ziel verkwikt, verlicht en opgewekt³ geworden is, dan moet hij dit erkennen, tot roem van Gods vrije genade, daarover blijde zijn, God daarvoor danken, en bij gelegenheid aan de vromen vertellen wat God aan zijn ziel gedaan heeft.

Op die wijze diende elk waar Christen sabbat te houden, daar moet hij naar staan, met de eerste beginselen daarvan niet tevreden zijn, hij moet de Heere om Zijn genade daartoe aanlopen als een waterstroom.

Ondertussen moet de ziel in verlangen al eens uitgaan naar die eeuwige sabbat, die in de hemel gehouden wordt, om te komen tot die rust, die voor het volk Gods overblijft, Hebr. 4:9.

Daar zal het lichaam bevrijd zijn van alle traagheid en loomheid, daar zal geen vermoeidheid der lichamen zijn in de dienst van God, de genegenheden van de ziel zullen door het lichaam niet meer gestuit worden; waar de ziel wil zal terstond het lichaam zijn.

Daar zal de ziel bevrijd zijn van zonden, van alle vermogens om te zondigen, en van alle verlokkingen tot de zonden. Hij zal bevrijd zijn van de verzoeking des bozen, van het zondig hart vanbinnen. Daar zal de ziel bevrijd zijn van alle onwetendheid, het verstand zal volmaakt zijn in het licht van de kennis.

Daar zal eerst recht gekend worden het grote werk der verlossing, door Christus teweeggebracht, de liefde des Vaders betoond in het geven van Zijn Zoon, en de liefde des Zoons in het overgeven van Zichzelf. Dan zullen de Goddelijke volmaaktheden die er in dat werk uitblinken gezien worden.

Dan zal de ziel eerst recht verstaan, hoe de minste zonde een kwetsing was van de Goddelijke majesteit, hoe onmogelijk het was, dat de Heere met één enig zondaar in gemeenschap kon treden, zonder tussenkomen van de Borg Jezus, hoe nodig het was dat Jezus voor hen moest lijden, om Gods toorn in hun plaats te dragen.

Dan zal een kind Gods beter verstaan de verborgenheid der Drie-eenheid, de eeuwige generatie des Zoons, de uitgang des Heiligen Geestes, en hoe elk Persoon werkzaam geweest is in het werk der verlossing.

Dan zal hij een eeuwigheid nodig hebben om zich te verwonderen over het vrije van Gods genade, dat de Heere naar zo een, boven zoveel duizenden heeft omgezien, en over Zijn wijsheid die Hij betoond heeft, in hem te brengen tot Zijn gemeenschap, langs een weg overeenkomend met Zijn heiligheid, zonder Zijn majesteit te kwetsen.

Dan zal hij begrijpen langs welke wegen God hem geroepen heeft. Op wat wijze, op wat tijd, door welke middelen de Heere hem eerst onder het oog gekomen is. Langs welke trappen God hem al geleid heeft, eer hij met Jezus in een huwelijksverbond trad. Welke wegen Gods zij daar aan elkander verhalen zullen, om de Heere onderling de eer daarvan te geven.

Daar zal elke begenadigde ziel met die gemeente zonder vlek of rimpel, Ef. 5:27, altijd bij den Heere zijn; om met hen altijd bezig te zijn in die vlekkeloze lof, in die

rusteloze verheerlijking van God, in die heilige gezangen, die de volmaakte rechtvaardigen steeds zullen zingen, tot dankbaarheid over de genade in de tijd aan hen bewezen, 1 Thess. 4:17. Ja, daar zullen dan de gelovigen eeuwig, eeuwig sabbat houden. Om zo te handelen hier in de tijd en hiernamaals, daartoe moge God mij en ulieden genade gunnen, amen, ja amen.

Het zij zo!

